

Psychoanaliza Dziecięca: Techniki i Teorie

Jak Freud, Anna Freud, Klein i Winnicott budowali rozumienie dzieciństwa i pracy z dzieckiem — każdy z własnej perspektywy.

Przewodnik do nauki, porównywania teorii i świadomego rozwijania warsztatu.

Informacje o materiale

„© Wszelkie prawa zastrzeżone.

Niniejszy materiał jest przeznaczony do nauki, powtórek i porządkowania podstawowych koncepcji psychoanalizy dziecięcej.

Treść nie stanowi szkolenia certyfikującego, diagnozy, superwizji, instrukcji prowadzenia terapii ani zamiennika lektury oryginalnych prac Sigmunda Freuda, Anny Freud, Melanie Klein i Donalda Winnicotta.

Przykłady zamieszczone w materiale mają charakter edukacyjny. Opisy przypadków są fikcyjne i nie przedstawiają konkretnych pacjentów.

W pracy z dziećmi należy zawsze uwzględniać posiadane kwalifikacje, obowiązujące zasady etyczne, kontekst rodzinny oraz odpowiedzialność za bezpieczeństwo dziecka.

Kopiowanie, udostępnianie, sprzedawanie lub rozpowszechnianie całości albo fragmentów materiału bez zgody właściciela praw jest zabronione.”

Spis treści

Wprowadzenie	03
Moduł 1. Jak psychoanaliza słucha dziecka	04
Moduł 2. Sigmund Freud: dzieciństwo jako źródło życia psychicznego	10
Moduł 3. Anna Freud: ego, rozwój i ochrona dziecka	20
Moduł 4. Melanie Klein: zabawa, fantazja i świat wewnętrzny	31
Moduł 5. Donald Winnicott: środowisko, relacja i zabawa	43
Moduł 6. Cztery perspektywy w praktyce	55
Moduł 7. Synteza, słownik i dalsza nauka	65
Końcowa tabela porównawcza	66
Słownik najważniejszych pojęć	67
Ścieżka dalszej nauki i podstawowe lektury	68
Zakończenie i sprawdzenie wiedzy	69

Cztery sposoby rozumienia dzieciństwa

Tekst otwierający

„Dziecko nie zawsze opowiada o swoim świecie wprost. Czasami mówi poprzez zabawę, rysunek, milczenie, powtarzające się pytania, lęk, złość albo sposób, w jaki wchodzi w relację z dorosłym.

Psychoanaliza próbowała zrozumieć te komunikaty na różne sposoby. Sigmund Freud pokazał znaczenie wczesnych konfliktów, pragnień i fantazji. Anna Freud skierowała uwagę na rozwój ego, mechanizmy obronne oraz realne możliwości dziecka na danym etapie życia. Melanie Klein potraktowała zabawę jako drogę do fantazji nieświadomej i świata obiektów wewnętrznych. Donald Winnicott podkreślił znaczenie otoczenia, opieki, poczucia bezpieczeństwa i przestrzeni, w której dziecko może swobodnie się bawić.

Autorzy ci nie mówią dokładnie tego samego. Używają innych pojęć, zwracają uwagę na różne procesy i inaczej rozumieją zadanie osoby pracującej z dzieckiem. Dlatego materiał nie będzie próbował łączyć ich teorii w jeden sztuczny model. Najpierw poznasz logikę każdego podejścia, a dopiero później zestawisz je ze sobą.”

Po ukończeniu materiału potrafisz

- wyjaśnić podstawowe założenia każdego autora;
- odróżnić ich najważniejsze pojęcia;
- porównać sposób rozumienia objawu, zabawy i relacji;
- rozpoznać, które pojęcia należą do konkretnej tradycji;
- korzystać z teorii jako mapy do nauki, a nie jako zbioru gotowych diagnoz.

Jak pracować z tym e-bookiem

Czytaj moduły po kolei. Po każdym autorze zatrzymaj się przy podsumowaniu i spróbuj własnymi słowami odpowiedzieć na trzy pytania: Jak ten autor rozumie dziecko? Skąd według niego bierze się cierpienie? Co pomaga dziecku odzyskać możliwość rozwoju?

Ważne

Materiał nie przedstawia gotowych protokołów postępowania.

Psychoanalityczna praca z dziećmi wymaga odpowiedniego przygotowania, odpowiedzialności etycznej, uwzględnienia rodziny oraz indywidualnej sytuacji dziecka.

MODUŁ 1

Jak psychoanaliza słuca dziecka

Zanim porównamy autorów, zobaczmy, co zmienia się, gdy osobą w gabinecie jest dziecko.

W tym module poznasz podstawowe kanały dziecięcej komunikacji, znaczenie objawu, rolę zabawy, obecność rodziców oraz granice odpowiedzialnego korzystania z interpretacji.

Dziecko nie jest małym dorosłym

Pojęcie: Sposób przeżywania, rozumienia i komunikowania doświadczeń zmienia się wraz z rozwojem. Dlatego techniki stworzone dla dorosłych nie mogą być automatycznie przenoszone na dziecko.

„Dorosły zwykle potrafi opisać wydarzenia, nazwać część uczuć i zastanowić się nad własnym zachowaniem. Dziecko może jeszcze nie mieć takich możliwości. Jego zdolność rozumienia czasu, przyczyn, relacji, własnych emocji i perspektywy innych osób dopiero się rozwija.

Nie oznacza to, że świat psychiczny dziecka jest prosty. Przeciwnie — może być intensywny, pełen sprzecznych uczuć i trudny do uporządkowania. Różnica polega na tym, że dziecko często przekazuje swoje doświadczenia poprzez działanie, zabawę, ciało i relację, a nie wyłącznie poprzez logiczną opowieść.”

Co należy uwzględnić

- wiek i etap rozwoju;
- zdolność posługiwania się językiem;
- możliwość rozpoznawania i regulowania emocji;
- stopień zależności od rodziców lub opiekunów;
- sposób rozumienia zasad i granic;
- aktualną sytuację rodzinną, szkolną i zdrowotną.

Przykład praktyczny

Ośmioletnie dziecko mówi, że nie boi się szkoły, ale podczas każdej rozmowy ustawia figurkę ucznia daleko od wszystkich pozostałych postaci. Nie należy od razu uznawać ustawienia za dowód konkretnego konfliktu. Można potraktować je jako sygnał do dalszego, spokojnego poznawania doświadczeń dziecka.

Zapamiętaj

W pracy z dzieckiem ważne jest nie tylko to, co zostało powiedziane, lecz także to, czy dziecko ma już możliwość powiedzenia tego wprost.

Słowa są tylko jednym z kanałów

Pojęcie: Dziecięca komunikacja obejmuje mowę, zabawę, rysunek, ruch, ciało, milczenie, wybór przedmiotów i sposób budowania relacji.

„Dziecko może przekazywać ważne doświadczenia nawet wtedy, gdy nie potrafi ich nazwać. Sposób zabawy, nagłe przerywanie aktywności, powtarzanie tej samej sceny, unikanie określonego tematu albo sprawdzanie reakcji dorosłego mogą zawierać informacje o tym, co jest dla dziecka trudne.

Żaden pojedynczy gest, rysunek ani wybór zabawki nie ma jednak stałego, uniwersalnego znaczenia. Sens powstaje dopiero w kontekście historii dziecka, powtarzających się wzorców, emocji obecnych podczas spotkania oraz całej relacji.”

Sześć kanałów obserwacji

1. Słowa — co dziecko opowiada, pyta i pomija.
2. Zabawa — jakie role, konflikty i zakończenia powtarza.
3. Rysunek — jak tworzy, zmienia i komentuje obraz.
4. Ciało — napięcie, tempo ruchów, wycofanie lub pobudzenie.
5. Milczenie — kiedy się pojawia i co dzieje się wokół niego.
6. Relacja — jak dziecko reaguje na granice, pomoc, rozłąkę i uwagę dorosłego.

Przykład praktyczny

Dziecko wielokrotnie buduje wieżę, po czym samo ją przewraca i szybko zaczyna od nowa. Zamiast przypisywać temu jedno gotowe znaczenie, należy obserwować emocje, komentarze, rolę dorosłego oraz to, czy podobny wzorec pojawia się w innych sytuacjach.

Czego unikać

- interpretowania symbolu bez kontekstu;
- traktowania rysunku jak testu dającego pewną diagnozę;
- zadawania serii naprowadzających pytań;
- ignorowania prostych, rzeczywistych wyjaśnień;
- uznawania każdej zabawy za ukrytą wiadomość.

Objaw nie jest całą historią dziecka

Pojęcie: Objaw to zauważalna trudność, taka jak lęk, wycofanie, agresja, problemy ze snem albo dolegliwości somatyczne. W myśleniu psychoanalitycznym objaw może pełnić określoną funkcję psychiczną, ale zawsze wymaga szerszego rozpoznania.

„Objaw często staje się pierwszym powodem, dla którego dorośli szukają pomocy. Może przeszkadzać dziecku, rodzinie lub szkole, ale nie powinien być traktowany jako pełny opis osoby.

Podejście psychoanalityczne pyta nie tylko: »Jak usunąć zachowanie?«, lecz także: »Co ta trudność może pomagać dziecku wyrazić, uniknąć, zatrzymać albo kontrolować?«.

Takie pytanie nie oznacza, że każdy objaw ma jedną ukrytą przyczynę. Lęk, problemy z koncentracją, ból brzucha czy gwałtowne zachowania mogą mieć wiele źródeł. Konieczne jest uwzględnienie czynników rozwojowych, rodzinnych, szkolnych, społecznych i zdrowotnych.”

Cztery poziomy rozumienia

1. Co dokładnie się dzieje?
2. Kiedy i w jakich sytuacjach objaw się pojawia?
3. Jak reagują na niego dziecko i otoczenie?
4. Jakie emocje, konflikty albo potrzeby mogą mu towarzyszyć?

Przykład praktyczny

Dziecko zaczyna skarżyć się na ból brzucha przed wyjściem do szkoły. Należy sprawdzić możliwe przyczyny zdrowotne, sytuację szkolną, relacje z rówieśnikami, ostatnie zmiany w rodzinie oraz emocje związane z rozstaniem. Interpretacja psychiczna nie może zastępować odpowiedniej oceny medycznej.

Zapamiętaj

Celem nie jest nadanie objawowi efektownego znaczenia. Celem jest stopniowe zrozumienie, czego dziecko doświadcza i czego potrzebuje.

Dziecko zawsze znajduje się w sieci relacji

Pojęcie: Dziecko jest zależne od osób dorosłych, dlatego jego sytuacji psychicznej nie można rozumieć bez uwzględnienia rodziny, opieki, szkoły i codziennego otoczenia.

„W pracy z dorosłym większość ustaleń może być zawierana bezpośrednio z osobą korzystającą z terapii. W przypadku dziecka rodzice albo opiekunowie zwykle odpowiadają za organizację spotkań, przekazywanie informacji, podejmowanie decyzji oraz zapewnienie bezpieczeństwa. Ich obecność nie oznacza jednak, że treść każdego spotkania z dzieckiem powinna być im szczegółowo relacjonowana. Dziecko potrzebuje przewidywalnej przestrzeni oraz jasnego wyjaśnienia, jakie informacje pozostają poufne, a jakie muszą zostać przekazane dorosłym ze względu na bezpieczeństwo.”

O czym warto rozmawiać z opiekunami

- historia rozwoju dziecka;
- ważne zmiany i rozstania;
- zdrowie fizyczne i psychiczne;
- codzienne funkcjonowanie w domu i szkole;
- relacje rodzinne;
- oczekiwania wobec pomocy;
- sposób reagowania dorosłych na trudności dziecka.

Trzy możliwe błędy

1. Obwinianie rodziców za każdy problem dziecka.
2. Pomijanie wpływu środowiska i skupianie się wyłącznie na fantazjach dziecka.
3. Przekazywanie opiekunom zbyt wielu szczegółów, przez co dziecko traci poczucie bezpiecznej przestrzeni.

Przykład praktyczny

Rodzice oczekują, że po każdym spotkaniu otrzymają dokładny opis zabawy dziecka. Osoba prowadząca powinna wcześniej ustalić zasady komunikacji: przekazywać ogólne informacje o procesie, omawiać kwestie wymagające współpracy i jasno reagować na zagrożenie, ale nie zamieniać każdej sesji w raport.

Teoria ma pomagać widzieć, a nie zasłaniać dziecko

Pojęcie: Koncepcje psychoanalityczne są mapami służącymi do myślenia. Nie powinny być wykorzystywane jako sztywne etykiety ani jako podstawa do pochopnego wnioskowania o dziecku.

„Znajomość teorii może zwiększać wrażliwość na emocje, relacje i powtarzające się wzorce. Może jednak również prowadzić do nadinterpretacji, jeżeli osoba dorosła zaczyna dopasowywać każde zachowanie do wcześniej wybranego pojęcia.

Odpowiedzialna postawa polega na utrzymywaniu kilku możliwych wyjaśnień, sprawdzaniu ich w czasie i pozostawianiu miejsca na to, że pierwsze rozumienie może być błędne.”

Zasady bezpiecznego korzystania z materiału

- Oddzielaj obserwację od interpretacji.
- Najpierw opisuj to, co rzeczywiście się wydarzyło.
- Nie zakładaj, że jeden symbol zawsze oznacza to samo.
- Uwzględniaj rozwój, zdrowie, rodzinę, szkołę i kulturę.
- Nie używaj pojęć psychoanalitycznych jako diagnoz.
- Nie przedstawiaj hipotezy jako pewnego faktu.
- Szanuj tempo dziecka i jego prawo do niewiedzy lub milczenia.
- W sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwo ma pierwszeństwo przed poufnością.
- Pracuj w granicach własnych kwalifikacji.
- Korzystaj z konsultacji i superwizji, gdy sytuacja tego wymaga.

Przykład rozróżnienia

Obserwacja: Dziecko schowało figurkę matki pod stół i przez kilka minut nie pozwalało jej wyjąć.

Pochopna interpretacja: Dziecko chce pozbyć się matki.

Ostrożna hipoteza

Scena może wiązać się z doświadczeniem nieobecności, złości, kontroli albo lęku. Jej znaczenie wymaga poznania dalszego kontekstu.

Najważniejsza zasada modułu

Najpierw poznaj dziecko. Dopiero później korzystaj z teorii, aby uporządkować to, co zaobserwowałeś.

Trzy pytania kontrolne

1. Dlaczego dziecka nie należy traktować jak małego dorosłego?
2. Jakie kanały komunikacji poza słowami mogą być istotne?
3. Czym różni się obserwacja od interpretacji?

MODUŁ 2

Sigmund Freud: dzieciństwo jako źródło życia psychicznego

Wczesne pragnienia, konflikty i relacje pozostawiają ślady, które mogą wpływać na późniejsze życie.

W tym module poznasz Freudowskie rozumienie nieświadomości, dziecięcej seksualności, faz rozwoju psychoseksualnego, kompleksu Edypa, lęku, fantazji, objawu oraz przypadku Małego Hansa.

Wprowadzenie

Freud nie stworzył kompletnej techniki psychoanalizy dziecięcej w jej późniejszym znaczeniu. Jego teorie dzieciństwa stały się jednak punktem wyjścia dla Anny Freud, Melanie Klein i wielu kolejnych autorów.

Dzieciństwo nie znika — zostawia psychiczne ślady

Pojęcie: Freud zakładał, że doświadczenia, konflikty i fantazje z pierwszych lat życia mogą nadal wpływać na emocje, relacje, objawy i wybory człowieka dorosłego.

„Przed Freudem dzieciństwo często przedstawiano jako prosty okres niewinności, który kończy się wraz z dorastaniem. Freud zaproponował inne spojrzenie. Uznał, że dziecko posiada intensywne pragnienia, przeżywa konflikty, doświadcza zazdrości, miłości, złości, rywalizacji i lęku.

Nie wszystkie dziecięce doświadczenia są później świadomie pamiętane. Mogą jednak pozostawiać ślady w sposobach reagowania, fantazjach, snach i relacjach z innymi osobami.

W tym ujęciu dorosłe cierpienie nie jest analizowane wyłącznie na podstawie aktualnej sytuacji. Pytanie dotyczy również tego, jak obecne doświadczenie łączy się z wcześniejszymi sposobami przeżywania zależności, utraty, bliskości, zakazu i pragnienia.”

Trzy podstawowe założenia

1. Wczesne relacje mają znaczenie dla późniejszego życia psychicznego.
2. Dziecko aktywnie interpretuje to, co dzieje się wokół niego.
3. To samo wydarzenie może mieć inne znaczenie dla różnych dzieci.

Przykład praktyczny

Dwie osoby mogą doświadczyć podobnego rozstania z rodzicem, ale przeżyć je odmiennie. Jedno dziecko może odczuwać głównie tęsknotę, drugie złość, a trzecie przekonanie, że zostało opuszczone z własnej winy. Znaczenie psychiczne nie wynika wyłącznie z wydarzenia, lecz także z fantazji i sposobu jego przeżywania.

Ważne

Freudowskie zainteresowanie dzieciństwem nie oznacza, że każdy problem dorosłego ma jedną prostą przyczynę we wczesnych latach życia.

Nie wszystko, co wpływa na dziecko, jest świadome

Pojęcie: Nieświadomość to obszar życia psychicznego obejmujący pragnienia, lęki, fantazje i konflikty, które wpływają na zachowanie, mimo że nie są bezpośrednio dostępne świadomej refleksji.

„Dziecko może odczuwać silne emocje, nie wiedząc dokładnie, skąd się biorą. Może kochać rodzica i jednocześnie złościć się na niego. Może pragnąć samodzielności, a zarazem bać się oddzielenia. Może także zaprzeczać uczuciu, które wydaje mu się niedopuszczalne.

Według Freuda psychika nie jest całkowicie przejrzysta dla samej siebie. Część treści zostaje odsunięta od świadomości, ponieważ budzi lęk, wstyd, poczucie winy albo pozostaje w konflikcie z wymaganiami otoczenia.

Nieświadome treści mogą powracać w zmienionej formie: w snach, pomyłkach, objawach, powtarzających się zabawach albo trudnych do wyjaśnienia reakcjach.”

Świadome i nieświadome

Świadome

- Boję się ciemnego pokoju.
- Jestem zły na brata.
- Nie chcę iść do szkoły.

Możliwy poziom nieświadomy

- lęk przed pozostaniem bez opieki;
- rywalizacja o miłość rodziców;
- konflikt między pragnieniem niezależności a potrzebą bliskości.

Nie interpretuj zbyt szybko

To, że zachowanie może mieć nieświadomy sens, nie oznacza, że osoba obserwująca od razu zna ten sens.

Przykład praktyczny

Dziecko twierdzi, że narodziny młodszego brata są dla niego wyłącznie radosne, ale zaczyna zachowywać się jak znacznie młodsze. Można rozważyć obecność zazdrości lub lęku przed utratą uwagi, jednak hipotezę należy sprawdzać w szerszym kontekście.

„Seksualność” oznacza więcej niż zachowanie seksualne

Pojęcie: W teorii Freuda seksualność dziecięca odnosi się do cielesnych źródeł przyjemności, napięcia, ciekawości, bliskości i satysfakcji, a nie do dorosłej seksualności przeniesionej na dziecko.

„Pojęcie dziecięcej seksualności jest jednym z najczęściej błędnie rozumianych elementów teorii Freuda. Nie oznacza ono, że dziecko przeżywa seksualność w taki sam sposób jak osoba dorosła.

Freud używał tego pojęcia szeroko. Opisywał sposoby, w jakie ciało uczestniczy w regulowaniu napięcia, poszukiwaniu przyjemności, budowaniu relacji i poznawaniu własnych granic.

Ssanie, zainteresowanie ciałem, kontrolowanie wydalania, ciekawość różnic między ludźmi czy pragnienie szczególnej bliskości z opiekunem były dla niego elementami rozwoju psychoseksualnego.”

Co oznacza termin „psychoseksualny”

„Psychiczny” — dotyczy emocji, fantazji, pragnień i konfliktów.

„Seksualny” — dotyczy cielesnego źródła przyjemności i napięcia w szerokim znaczeniu.

Kluczowe rozróżnienie

Cielesna ciekawość dziecka nie powinna być interpretowana według standardów dorosłej seksualności.

Czego teoria nie usprawiedliwia

- naruszania granic dziecka;
- seksualizowania neutralnych zachowań;
- ignorowania wieku i poziomu rozwoju;
- traktowania każdej ciekawości ciała jako objawu;
- pomijania zasad bezpieczeństwa i ochrony dziecka.

Przykład praktyczny

Małe dziecko zadaje pytania o różnice między ciałami. Odpowiedź powinna być spokojna, prosta i dopasowana do wieku. Nie należy zawstydzать dziecka ani przypisywać jego pytaniom dorosłych intencji.

Faza oralna — przyjmowanie, ukojenie i zależność

Pojęcie: Faza oralna to najwcześniejszy etap rozwoju psychoseksualnego, w którym usta i czynności związane z karmieniem odgrywają ważną rolę w doświadczaniu przyjemności, napięcia, zależności i kontaktu z opiekunem.

„W pierwszych miesiącach życia dziecko jest całkowicie zależne od opieki. Karmienie nie służy wyłącznie zaspokojeniu głodu. Łączy się także z dotykiem, ciepłem, rytmem, zapachem, obecnością drugiej osoby i uspokojeniem napięcia.

Freud opisywał usta jako pierwszy ważny obszar doświadczania przyjemności. Ssanie, gryzienie, przyjmowanie i odrzucanie stają się częścią wczesnego życia psychicznego.

Późniejsi autorzy rozwinęli te obserwacje, zwracając większą uwagę na relację między dzieckiem a osobą karmiącą. U samego Freuda najważniejsze było jednak pokazanie, że ciało od początku uczestniczy w organizowaniu życia psychicznego.”

Główne doświadczenia fazy oralnej

- przyjmowanie pokarmu;
- bycie uspokajanym;
- oczekiwanie na opiekę;
- zależność od drugiej osoby;
- doświadczanie frustracji;
- przejście od ssania do gryzienia.

Przykład edukacyjny

Niemowlę płacze, a opiekun nie pojawia się natychmiast. Dziecko doświadcza napięcia, którego nie potrafi samodzielnie zrozumieć ani regulować. Powtarzalność odpowiedzi opiekuna pomaga stopniowo budować poczucie przewidywalności.

Uwaga

Nie należy tworzyć prostych równań typu: trudność z jedzeniem w dorosłości oznacza problem w fazie oralnej. Takie wnioski byłyby zbyt uproszczone.

Faza analna — kontrola, samodzielność i granice

Pojęcie: Faza analna wiąże się z rozwojem kontroli nad wydalaniem, wzrostem samodzielności oraz napięciem między własną wolą dziecka a wymaganiami otoczenia.

„Wraz z rozwojem dziecko zaczyna zyskiwać większą kontrolę nad własnym ciałem.

Nauka korzystania z toalety staje się jednym z pierwszych obszarów, w których pojawiają się oczekiwania dorosłych dotyczące czasu, porządku i samokontroli.

Dla Freuda ten etap miał znaczenie nie tylko biologiczne. Dotyczył także relacji między zatrzymywaniem a oddawaniem, podporządkowaniem a sprzeciwem, kontrolą a utratą kontroli.

Dziecko może doświadczać dumy z nowej umiejętności, ale również wstydu, napięcia albo złości, jeżeli wymagania są zbyt surowe, zawstydzające lub niedopasowane do jego możliwości.”

Ważne tematy fazy analnej

- Sam potrafię.
- To należy do mnie.
- Mogę zatrzymać albo oddać.
- Dorosły czegoś ode mnie oczekuje.
- Mogę współpracować albo odmówić.
- Mogę być chwalony albo zawstydzony.

Przykład praktyczny

Dziecko, które dopiero uczy się korzystania z toalety, może mieć okresowe trudności.

Reakcje oparte na zawstydzaniu mogą zwiększać napięcie. Spokojne granice i uwzględnienie gotowości rozwojowej wspierają poczucie kompetencji.

Zapamiętaj

Kontrola ciała może stać się dla dziecka symbolem samodzielności, wpływu i relacji z wymagającym otoczeniem.

Bez uproszczeń

Freudowska teoria faz nie pozwala przewidywać osobowości na podstawie pojedynczych zachowań w dzieciństwie.

Faza falliczna — różnice, tożsamość i pytania o pochodzenie

Pojęcie: Faza falliczna to etap, w którym dziecko intensywniej interesuje się różnicami cielesnymi, własną tożsamością, relacjami rodzinnymi i pytaniem, skąd biorą się dzieci.

„W okresie przedszkolnym dzieci często zadają pytania dotyczące ciała, narodzin, różnic między ludźmi i relacji między rodzicami. Freud wiązał ten etap z nasileniem konfliktów wokół pragnienia bliskości, rywalizacji i zakazu.

Dziecko może chcieć zajmować wyjątkowe miejsce przy jednym z rodziców, a jednocześnie doświadczać drugiego rodzica jako rywala. Może także obawiać się utraty miłości albo kary za własne pragnienia.

Współczesna praca z tym materiałem wymaga ostrożności. Nie każda dziecięca relacja rodzinna powinna być opisywana według jednego schematu. Różne struktury rodzinne, kultury i indywidualne doświadczenia wymagają szerszego spojrzenia.”

Typowe pytania dziecięce

- Skąd się biorą dzieci?
- Dlaczego ciała są różne?
- Kogo mama albo tata kocha najbardziej?
- Czy zawsze będę z rodzicami?
- Czy mogę poślubić mamę albo tatę?
- Co się stanie, gdy dorosnę?

Przykład praktyczny

Dziecko mówi, że w przyszłości poślubi jednego z rodziców. Nie musi to świadczyć o zaburzeniu. Może wyrażać pragnienie szczególnej bliskości oraz dziecięcy sposób rozumienia miłości i dorosłych relacji.

Jak odpowiadać

Odpowiedzi powinny być prawdziwe, proste, spokojne i dopasowane do wieku. Nie należy zawstydzать dziecka ani obciążać go szczegółami, o które nie pytało.

Kompleks Edypa — pragnienie, rywalizacja i przyjęcie granic

Pojęcie: Kompleks Edypa opisuje dziecięcy konflikt związany z pragnieniem wyjątkowej relacji z jednym z rodziców, rywalizacją z drugim oraz stopniowym uznawaniem różnic pokoleniowych i ograniczeń własnych pragnień.

„W klasycznym ujęciu Freud opisywał sytuację, w której dziecko pragnie zajmować uprzywilejowane miejsce w relacji z jednym rodzicem i postrzega drugiego jako rywala.

Konflikt nie dotyczy wyłącznie dosłownego pragnienia. Obejmuje pytania o to, kto do kogo należy, kto jest najważniejszy, jakie miejsce zajmuje dziecko i czego nie może otrzymać.

Rozwiązanie konfliktu wiąże się ze stopniowym uznaniem, że dziecko nie może zastąpić dorosłego partnera rodzica.

Przyjęcie tej granicy otwiera przestrzeń na identyfikację, rozwój własnej tożsamości i budowanie relacji poza najbliższą rodziną.”

Prosty schemat konfliktu

1. Pragnienie szczególnej bliskości.
2. Doświadczenie rywalizacji.
3. Lęk przed utratą miłości albo karą.
4. Uznanie granic pokoleniowych.
5. Identyfikacja i rozwój własnego miejsca.

Definicja terminu

„Identyfikacja” — proces, w którym dziecko przejmuje wybrane cechy, wartości, zachowania lub sposoby bycia ważnej osoby.

Współczesna ostrożność

Klasyczny model Freuda wyrósł z określonego kontekstu kulturowego i rodzinnego. Nie powinien być mechanicznie stosowany do każdej rodziny ani każdej tożsamości.

Przykład praktyczny

Dziecko reaguje złością, gdy rodzice rozmawiają bez niego. Może to wyrażać pragnienie wyłączności, ale może również wynikać z lęku przed pominięciem, wcześniejszych rozstań albo aktualnej zmiany rodzinnej.

Za trudnym terminem kryje się lęk przed konsekwencją i stratą

Pojęcie: W klasycznej teorii Freuda lęk kastracyjny wiąże się z obawą przed karą lub utratą jako konsekwencją zakazanego pragnienia. Pojęcie należy rozumieć w jego historycznym i symbolicznym kontekście.

„Termin »lęk kastracyjny« może brzmieć dosłownie i budzić nieporozumienia. U Freuda dotyczył ważnego momentu konfliktu edypalnego, w którym dziecko zaczyna obawiać się konsekwencji własnych pragnień.

W szerszym rozumieniu można dostrzec tu temat lęku przed utratą miłości, pozycji, bezpieczeństwa, wpływu albo integralności ciała.

Nie należy jednak dowolnie zastępować klasycznej definicji współczesnymi interpretacjami. Warto odróżniać historyczne pojęcie Freuda od późniejszych rozwinięć i szerszych metafor.”

Jak tłumaczyć termin początkującym

Dziecko może pragnąć czegoś, co jednocześnie wydaje mu się zakazane. Wtedy pojawia się lęk, że za to pragnienie spotka je kara, odrzucenie albo utrata czegoś ważnego.

Powiązane rodzaje lęku

- lęk przed karą;
- lęk przed utratą miłości;
- lęk przed odrzuceniem;
- lęk przed uszkodzeniem ciała;
- lęk przed utratą ważnej pozycji.

Przykład praktyczny

Dziecko po wybuchu złości wobec rodzica pyta, czy rodzic nadal je kocha. Widoczny jest konflikt między agresywnym uczuciem a lękiem przed utratą relacji.

Nie myl pojęć

Lęk kastracyjny nie jest nazwą każdego dziecięcego lęku. Jest konkretnym elementem klasycznej teorii Freudowskiej.

Krótką adnotacją rozwojową

W klasycznym modelu osłabienie konfliktów fallicznych otwiera drogę do okresu latencji, w którym większa część energii psychicznej kieruje się ku nauce, zasadom, grupie rówieśniczej i rozwijaniu kompetencji.

Gdy konflikt pojawia się w obrazie, śnie i objawie

Pojęcie: W ujęciu Freuda fantazje, sny i objawy mogą być sposobami, w jakie nieświadomy konflikt znajduje pośredni wyraz. U dziecka sens takiego wyrazu należy zawsze rozumieć ostrożnie, w kontekście rozwoju, relacji rodzinnych i realnych wydarzeń.

„Freud nie ograniczał dzieciństwa do prostego ciągu etapów. Interesowało go również to, jak dziecko nadaje znaczenie własnym pragnieniom, lękom i zakazom. Fantazja może porządkować to, co trudne do wypowiedzenia. Sen może pokazywać konflikt w formie obrazu. Objaw może natomiast stać się kompromisem między pragnieniem, lękiem i obroną.

W pracy edukacyjnej ważne jest, aby nie traktować snu, zabawy ani fobii jak gotowego szyfru. To, że objaw może mieć sens psychiczny, nie znaczy, że osoba obserwująca od razu zna jego znaczenie.

Historyczny przypadek Małego Hansa pokazał, jak Freud łączył dziecięcą fobię, lęk, fantazję, relacje rodzinne i konflikt edypalny. Analiza była prowadzona głównie przez ojca chłopca pod kierunkiem Freuda, dlatego nie była jeszcze klasyczną terapią dziecięcą w późniejszym znaczeniu. Stała się jednak ważnym punktem odniesienia dla dalszego rozwoju psychoanalizy dzieci.

Trzy formy pośredniego wyrazu

- Fantazja — nadaje obraz pragnieniom, lękom i konfliktom.
- Sen — przekształca trudne treści w sceny, symbole i obrazy.
- Objaw — może łączyć cierpienie, obronę i próbę poradzenia sobie z napięciem.

Przypadek Małego Hansa — czego uczy początkujących

1. Objaw dziecka trzeba rozumieć w szerszym kontekście rodzinnym.
2. Lęk może wiązać się z konfliktem, ale nie ma jednego automatycznego znaczenia.
3. Interpretacja wymaga czasu, powtarzalnych obserwacji i ostrożności.
4. Historia psychoanalizy dziecięcej zaczyna się od pytań Freuda, ale rozwija się dalej u Anny Freud, Klein i Winnicotta.

Zapamiętaj

Dla Freuda objaw nie był wyłącznie zachowaniem do usunięcia. Był także śladem konfliktu, którego sens należało stopniowo rozumieć.

Co już potrafisz wyjaśnić

- dlaczego Freud uznawał dzieciństwo za kluczowe;
- czym jest nieświadomość;
- co oznacza dziecięca seksualność;
- jakie są główne fazy rozwoju psychoseksualnego;
- czym jest kompleks Edypa i lęk kastracyjny;
- jak fantazja, sen, fobia i objaw mogą wyrażać konflikt.

Zapowiedź następnego modułu

Na kolejnych stronach zobaczysz, jak Anna Freud przesunęła uwagę z samego konfliktu na rozwijające się ego, mechanizmy obronne, linie rozwojowe i realną zależność dziecka od opiekunów.

MODUŁ 3

Anna Freud: ego, rozwój i ochrona dziecka

Aby zrozumieć trudność dziecka, trzeba zobaczyć nie tylko jego nieświadome konflikty, lecz także etap rozwoju, zdolności ego i warunki codziennego życia.

W tym module poznasz sposób, w jaki Anna Freud rozumiała odrębność psychoanalizy dziecięcej, przygotowanie dziecka do pracy, przymierze terapeutyczne, mechanizmy obronne, linie rozwojowe, rolę rodziców oraz ocenę tego, czy obserwowana trudność jest przejściowa, czy wymaga szczególnej uwagi.

Wprowadzenie

Anna Freud nie traktowała dziecka jak pomniejszonej wersji dorosłego pacjenta. Podkreślała, że osobowość dziecka nadal się rozwija, a jego zależność od opiekunów jest realna i nie może zostać pominięta.

Dziecko nadal się rozwija

Pojęcie: Dziecko różni się od dorosłego nie tylko sposobem komunikacji. Jego ego, zdolność rozumienia konfliktów, kontrolowania impulsów, tolerowania frustracji i budowania relacji nadal się kształtują.

„W klasycznej psychoanalizie dorośli zwykle sam zgłasza się po pomoc, potrafi opisać swoje cierpienie i w pewnym stopniu rozumie cel terapii. Dziecko najczęściej trafia na spotkania z inicjatywy rodziców, opiekunów, szkoły albo lekarza.

Może nie uważać własnego zachowania za problem. Może też obawiać się, że osoba prowadząca będzie kolejnym dorosłym, który chce je poprawiać, oceniać albo zmuszać do posłuszeństwa.

Anna Freud uważała, że przed rozpoczęciem właściwej pracy analitycznej często trzeba zbudować z dzieckiem relację, poczucie bezpieczeństwa oraz zrozumienie celu spotkań.”

Najważniejsze różnice

Dorośli

- częściej sam rozpoznaje potrzebę pomocy;
- zwykle potrafi zawrzeć świadome przymierze terapeutyczne;
- posiada większą niezależność od rodziny;
- częściej komunikuje się poprzez swobodną wypowiedź.

Dziecko

- często zostaje przyprowadzone przez dorosłych;
- może nie rozumieć celu spotkań;
- pozostaje realnie zależne od opiekunów;
- komunikuje się poprzez słowa, działanie, zabawę i relację.

Przykład praktyczny

Dziewięcioletni chłopiec słyszy od rodziców, że idzie na terapię, ponieważ jest niegrzeczny. Na pierwszym spotkaniu siedzi w milczeniu i odmawia zabawy. Zanim jego zachowanie zostanie zinterpretowane jako opór, należy zrozumieć, co powiedziano mu o spotkaniach i czego się po nich spodziewa.

Zapamiętaj

Brak współpracy nie zawsze oznacza nieświadomy opór. Może wynikać z lęku, niezrozumienia sytuacji, braku zaufania albo poczucia przymusu.

Najpierw trzeba stworzyć możliwość pracy

Pojęcie: Faza przygotowawcza to okres budowania z dzieckiem zaufania, motywacji i podstawowego rozumienia, dlaczego spotkania mogą być dla niego pomocne.

„Anna Freud zauważała, że dziecko nie zawsze od razu jest gotowe do pracy analitycznej. Może uważać osobę prowadzącą za sojusznika rodziców, nauczycieli albo innych dorosłych, którzy chcą zmienić jego zachowanie.

W fazie przygotowawczej najważniejsze jest zbudowanie bezpiecznej relacji. Dziecko powinno stopniowo odkryć, że może mówić o swoich uczuciach, zadawać pytania, bawić się i wyrażać niezgodę bez automatycznej kary lub zawstydzenia.

Nie chodzi o zdobywanie sympatii za pomocą prezentów, płaźliwości albo łamania granic. Relacja ma opierać się na przewidywalności, szacunku i uczciwym wyjaśnianiu zasad.”

Cele fazy przygotowawczej

- zmniejszenie lęku przed spotkaniami;
- wyjaśnienie roli osoby prowadzącej;
- rozpoznanie oczekiwań dziecka;
- zbudowanie minimalnego zaufania;
- ustalenie prostych zasad;
- pokazanie dziecku, że jego perspektywa ma znaczenie;
- ocenienie gotowości do dalszej pracy.

Przykładowe wyjaśnienie dla dziecka

Spotykamy się, żeby lepiej zrozumieć, co jest dla ciebie trudne. Możesz mówić, rysować, bawić się albo przez chwilę nic nie robić. Nie jestem tu po to, żeby dawać ci oceny. Są jednak sytuacje związane z bezpieczeństwem, o których muszę powiedzieć odpowiednim dorosłym.

Czego nie robić

- obiecywać całkowitej tajemnicy;
- wymuszać zwierzeń;
- udawać, że spotkania nie mają żadnego celu;
- przedstawiać terapii jako kary;
- przekupywać dziecko;
- tworzyć fałszywego sojuszu przeciwko rodzicom.

Dziecko potrzebuje poczuć, że pracuje się razem z nim

Pojęcie: Przymierze terapeutyczne to część relacji oparta na współpracy, zaufaniu i wspólnym rozumieniu celu spotkań.

„Dobra relacja terapeutyczna nie oznacza, że dziecko zawsze jest spokojne, uprzejme i chętne do rozmowy. Może się złościć, milczeć, testować granice lub nie zgadzać się z osobą prowadzącą.

Przymierze jest obecne wtedy, gdy mimo tych trudności dziecko zaczyna doświadczać spotkań jako miejsca, w którym można próbować wspólnie rozumieć jego przeżycia.

Anna Freud przywiązywała dużą wagę do świadomej, współpracującej części ego. Uważała, że osoba prowadząca powinna nie tylko interpretować nieświadome konflikty, lecz także wspierać zdolność dziecka do obserwowania siebie, nazywania doświadczeń i korzystania z pomocy.”

Oznaki rozwijającego się przymierza

- dziecko rozumie podstawowy cel spotkań;
- potrafi wyrazić niezgodę bez całkowitego zerwania kontaktu;
- wraca do tematów, które są dla niego ważne;
- korzysta z zabawy, rozmowy albo rysunku do pokazania doświadczeń;
- zaczyna zauważać związki między emocjami i zachowaniem;
- przyjmuje, że osoba prowadząca może pomagać bez przejmowania pełnej kontroli.

Przykład praktyczny

Dziecko mówi: »Nie chcę dziś o tym rozmawiać, ale możemy narysować, jak wyglądał ten dzień«. Odmowa bezpośredniej rozmowy nie oznacza braku współpracy. Dziecko proponuje inny sposób pozostania przy trudnym temacie.

Ważne

Przymierze nie polega na tym, że dziecko zgadza się ze wszystkimi interpretacjami. Obejmuje również możliwość powiedzenia: »To do mnie nie pasuje«.

Ego pomaga radzić sobie z rzeczywistością

Pojęcie: W teorii psychoanalitycznej ego jest częścią aparatu psychicznego odpowiedzialną między innymi za kontakt z rzeczywistością, kontrolę impulsów, planowanie, myślenie, tolerowanie napięcia i godzenie różnych wymagań.

„Anna Freud koncentrowała się na sposobach, w jakie ego dziecka próbuje radzić sobie z impulsami, lękiem, wymaganiami otoczenia oraz zasadami moralnymi.

Ego nie jest tym samym co pewność siebie ani egoizm. Jest nazwą zespołu funkcji psychicznych, które pomagają dziecku odróżniać fantazję od rzeczywistości, czekać na zaspokojenie potrzeby, przewidywać konsekwencje i dostosowywać zachowanie do sytuacji.

Ponieważ ego dziecka nadal się rozwija, jego możliwości zmieniają się wraz z wiekiem. Zachowanie, które jest naturalne u małego dziecka, może mieć inne znaczenie u nastolatka.”

Wybrane funkcje ego

- rozpoznawanie rzeczywistości;
- kontrolowanie impulsów;
- odkładanie zaspokojenia;
- planowanie działania;
- przewidywanie konsekwencji;
- regulowanie emocji;
- korzystanie z pamięci i myślenia;
- budowanie relacji;
- używanie mechanizmów obronnych.

Definicja prostym językiem

Ego można porównać do organizatora, który próbuje pogodzić pragnienia, zasady, lęki i warunki rzeczywistości.

Przykład praktyczny

Dziecko chce natychmiast zabrać zabawkę koledze. Rozwijające się ego pomaga mu zatrzymać impuls, przypomnieć sobie zasady, wyobrazić sobie reakcję drugiej osoby i znaleźć inny sposób działania.

Nie upraszczaj

Silne ego nie oznacza braku emocji. Oznacza większą zdolność do ich przeżywania bez całkowitej utraty kontroli.

Obrony chronią psychikę przed nadmiernym lękiem

Pojęcie: Mechanizmy obronne to nieświadome sposoby, za pomocą których ego zmniejsza lęk, odsuwa trudne treści albo zmienia sposób ich przeżywania.

„Każdy człowiek korzysta z mechanizmów obronnych. Nie są one automatycznie oznaką choroby ani słabości. Pomagają psychice poradzić sobie z uczuciami i konfliktami, które w danym momencie byłyby zbyt trudne do świadomego przeżycia.

Problem pojawia się wtedy, gdy obrona staje się bardzo sztywna, dominuje w wielu sytuacjach albo utrudnia dziecku kontakt z rzeczywistością, emocjami i innymi ludźmi.

Anna Freud systematycznie opisała sposoby działania obron ego. W pracy z dzieckiem ważne jest rozpoznanie nie tylko treści konfliktu, lecz także sposobu, w jaki dziecko próbuje się przed nim chronić.”

Cztery pytania pomocnicze

1. Przed jakim uczuciem lub konfliktem dziecko może się chronić?
2. Jakiej obrony używa?
3. Czy obrona jest elastyczna, czy bardzo sztywna?
4. Jakie są jej krótkoterminowe korzyści i długoterminowe koszty?

Przykład praktyczny

Dziecko śmieje się podczas opowiadania o bolesnym rozstaniu. Śmiech nie musi oznaczać braku smutku. Może pomagać utrzymać dystans wobec uczucia, które jest zbyt intensywne.

Zapamiętaj

Najpierw należy zrozumieć ochronną funkcję obrony. Zbyt szybkie jej odbieranie może pozostawić dziecko bez sposobu radzenia sobie z lękiem.

Trzy podstawowe sposoby odsuwania trudnego doświadczenia

Pojęcie: Wyparcie odsuwa nieakceptowaną treść poza świadomość, zaprzeczenie nie przyjmuje fragmentu rzeczywistości, a regresja oznacza powrót do wcześniejszego sposobu funkcjonowania.

Mechanizmy obronne mogą wyglądać podobnie na powierzchni, ale działają inaczej. Ich rozróżnienie pomaga lepiej zrozumieć sposób radzenia sobie dziecka z napięciem.

Sekcja 1: Wyparcie

Definicja

Wyparcie polega na nieświadomym odsunięciu myśli, pragnienia, wspomnienia albo uczucia, które wywołuje silny lęk lub konflikt.

Przykład

Dziecko nie potrafi przypomnieć sobie części wydarzenia, które było dla niego szczególnie trudne, chociaż pamięta okoliczności przed nim i po nim.

Sekcja 2: Zaprzeczenie

Definicja

Zaprzeczenie polega na zachowywaniu się tak, jakby bolesny element rzeczywistości nie istniał albo nie miał znaczenia.

Przykład

Po wyjeździe rodzica dziecko powtarza, że nic się nie zmieniło, i reaguje złością, gdy ktoś wspomina o tęsknocie.

Sekcja 3: Regresja

Definicja

Regresja oznacza czasowy powrót do wcześniejszego sposobu zachowania lub poszukiwania bezpieczeństwa.

Przykład

Po narodzinach rodzeństwa samodzielne wcześniej dziecko ponownie prosi o karmienie, pomoc w ubieraniu albo spanie z rodzicem.

Ważne rozróżnienie

Regresja może być przejściową reakcją na zmianę. Jej znaczenie zależy od intensywności, czasu trwania i wpływu na codzienne funkcjonowanie.

Kiedy uczucie zmienia właściciela, cel albo znak

Pojęcie: Projekcja przypisuje własne uczucie innej osobie, przemieszczenie przenosi emocję na bezpieczniejszy obiekt, a reakcja upozorowana zastępuje nieakceptowane uczucie jego przeciwieństwem.

Sekcja 1: Projekcja

Definicja

Projekcja polega na przypisaniu innej osobie własnego uczucia, pragnienia albo impulsu, którego trudno w sobie zaakceptować.

Przykład

Dziecko bardzo złości się na kolegę, ale mówi: »To on mnie nienawidzi i chce mnie zaatakować«.

Sekcja 2: Przemieszczenie

Definicja

Przemieszczenie polega na skierowaniu emocji z osoby lub sytuacji budzącej lęk na bezpieczniejszy cel.

Przykład

Dziecko boi się sprzeciwić nauczycielowi, a po powrocie do domu wyładowuje złość na młodszym rodzeństwie.

Sekcja 3: Reakcja upozorowana

Definicja

Reakcja upozorowana polega na zastąpieniu trudnego uczucia zachowaniem wyrażającym jego przeciwieństwo.

Przykład

Dziecko odczuwa silną zazdrość wobec nowego rodzeństwa, ale przesadnie podkreśla, że kocha je bardziej niż ktokolwiek inny i nie pozwala sobie na najmniejszy przejaw złości.

Treść uzupełniająca

Mechanizm obronny nie może być rozpoznawany na podstawie pojedynczej wypowiedzi. Potrzebny jest powtarzający się wzorzec, kontekst emocjonalny oraz ostrożne badanie innych możliwych wyjaśnień.

Pytanie pomocnicze

Czy widoczne uczucie jest skierowane do osoby, której rzeczywiście dotyczy, czy mogło zostać przeniesione na bezpieczniejszy cel?

Dziecko może przejąć cechy osoby, której się boi

Pojęcie: Identyfikacja z agresorem to mechanizm, w którym osoba zagrożona przejmuje zachowanie, cechy lub pozycję osoby wywołującej lęk, aby zmniejszyć własne poczucie bezradności.

„Dziecko, które doświadcza silnego lęku wobec dominującej lub agresywnej osoby, może zacząć ją naśladować. Przejmując jej ton, gesty albo sposób traktowania innych, na chwilę przestaje czuć się wyłącznie bezbronną ofiarą.

Mechanizm ten nie oznacza świadomej decyzji: »Będę taki jak osoba, której się boję«. Jest nieświadomą próbą poradzenia sobie z zagrożeniem.

Anna Freud opisała identyfikację z agresorem jako jeden ze sposobów, w jaki ego przekształca bierne doświadczenie lęku w bardziej aktywną pozycję.”

Możliwy przebieg mechanizmu

1. Dziecko doświadcza zagrożenia lub upokorzenia.
2. Czuje lęk i bezradność.
3. Przejmuje zachowanie osoby dominującej.
4. Zaczyna stosować podobne zachowanie wobec słabszej osoby.
5. Przez chwilę doświadcza większej kontroli.

Przykład praktyczny

Uczeń regularnie ośmieszany przez starsze dzieci zaczyna wyśmiewać młodszego kolegę. Jego zachowanie wymaga jasnych granic, ale samo ukaranie może nie wystarczyć. Trzeba również sprawdzić, czy dziecko wcześniej nie doświadczało podobnego traktowania.

Ważne

Zrozumienie mechanizmu nie oznacza usprawiedliwiania krzywdzącego zachowania. Potrzebne są jednocześnie ochrona innych osób, wyznaczenie granic i poznanie źródła reakcji.

Czego unikać

- natychmiastowego uznania dziecka za „agresywne z natury”;
- pomijania doświadczenia wcześniejszego zagrożenia;
- pozostawienia innych dzieci bez ochrony;
- zawstydzania zamiast stawiania jasnych granic;
- traktowania hipotezy jako pewnej diagnozy.

To samo zachowanie może znaczyć coś innego w różnym wieku

Pojęcie: Oceniając mechanizmy obronne dziecka, należy uwzględnić jego wiek, możliwości ego, sytuację życiową, częstotliwość zachowania oraz stopień zakłócenia codziennego funkcjonowania.

„Niektóre sposoby radzenia sobie są naturalne na wcześniejszych etapach rozwoju. Małe dziecko może używać fantazji, zaprzeczenia lub regresji częściej niż starsze dziecko, ponieważ jego zdolność rozumienia rzeczywistości i regulowania emocji dopiero się rozwija.

Niepokój powinno budzić nie samo występowanie obrony, lecz jej sztywność, intensywność i koszt. Ważne jest również to, czy dziecko potrafi korzystać z różnych sposobów radzenia sobie, czy zawsze reaguje w jeden sposób.

Anna Freud podkreślała, że zdrowia psychicznego dziecka nie należy oceniać wyłącznie na podstawie obecności objawów. Istotne jest to, czy rozwój nadal postępuje.”

Pięć kryteriów obserwacji

1. Wiek — czy zachowanie jest zrozumiałe na tym etapie rozwoju?
2. Elastyczność — czy dziecko potrafi reagować także w inny sposób?
3. Intensywność — jak silna jest reakcja?
4. Czas trwania — czy reakcja jest chwilowa, czy utrzymuje się długo?
5. Wpływ — czy zachowanie blokuje naukę, relacje, zabawę albo codzienną samodzielność?

Przykład porównawczy

„Czterolatek po przeprowadzce ponownie chce spać przy rodzicach przez kilka dni. Może to być przejściowa regresja związana ze zmianą.

Dwunastolatek przez wiele miesięcy nie potrafi zostać sam nawet na kilka minut, przestaje chodzić do szkoły i rezygnuje z kontaktów z rówieśnikami. Sytuacja wymaga znacznie szerszej oceny.”

Kluczowa zasada

Nie pytaj wyłącznie: »Czy dziecko używa obrony?«. Zapytaj: »Czy ta obrona pomaga mu przejść przez trudność, czy zatrzymuje dalszy rozwój?«.

Przygotowanie do dalszej części modułu

Na kolejnych stronach poznasz linie rozwojowe Anny Freud, sposób oceny gotowości dziecka do samodzielności, znaczenie relacji z rodzicami oraz różnicę między konfliktem rozwojowym a poważniejszym zahamowaniem rozwoju.

Rozwój nie przebiega jedną prostą drogą

Pojęcie: Linie rozwojowe Anny Freud opisują stopniowe przechodzenie dziecka od zależności do większej samodzielności w różnych obszarach życia. Dziecko może rozwijać się nierównomiernie — dobrze funkcjonować w jednym obszarze i potrzebować wsparcia w innym.

„Anna Freud proponowała, aby oceniać dziecko nie tylko na podstawie pojedynczego objawu, lecz także poprzez obserwowanie całego przebiegu rozwoju.

Rozwój nie przypomina drabiny, po której każde dziecko wspina się w tym samym tempie. Może postępować, chwilowo się zatrzymywać albo cofać pod wpływem stresu, choroby, zmiany rodzinnej lub przeciążenia emocjonalnego.

Najważniejsze pytanie brzmi: czy dziecko stopniowo zwiększa zdolność do samodzielnego funkcjonowania, budowania relacji, regulowania emocji i korzystania ze swoich możliwości?”

Przykładowe linie rozwojowe

- od zależności od opiekuna do większej samodzielności;
- od braku kontroli nad ciałem do odpowiedzialnej troski o własne potrzeby;
- od egocentrycznego przeżywania świata do uwzględniania innych osób;
- od zabawy samotnej do współpracy i przyjaźni;
- od natychmiastowego działania do kontrolowania impulsów;
- od zabawy do zdolności uczenia się i wykonywania zadań;
- od pełnego oparcia w dorosłym do rozwijania własnych sposobów radzenia sobie.

Nierównomierność rozwoju

„Dziesięcioletnie dziecko może bardzo dobrze radzić sobie z nauką, a jednocześnie reagować silnym lękiem na rozłąkę. Inne może być samodzielne w codziennych czynnościach, ale mieć trudność z tolerowaniem frustracji w relacjach z rówieśnikami.

Nierównomierność nie oznacza automatycznie zaburzenia. Pokazuje obszary do dokładniejszej obserwacji.”

Profil diagnostyczny

Przy ocenie dziecka należy uwzględnić

1. aktualne objawy i ich nasilenie;
2. etap rozwoju;
3. mocne strony ego;
4. dominujące mechanizmy obronne;
5. zdolność do relacji, zabawy i nauki;
6. poziom zależności od opiekunów;
7. sytuację rodzinną, szkolną i społeczną;
8. doświadczenia straty, choroby albo przemocy;
9. możliwość korzystania z pomocy;
10. tempo i kierunek zmian.

Przykład praktyczny

Dziecko zaczyna mieć trudności z zasypianiem po przeprowadzce. Objaw może być przejściową reakcją na utratę znanego otoczenia. Jeżeli jednak lęk narasta, obejmuje szkołę, relacje i codzienną samodzielność, potrzebna jest szersza ocena całego profilu rozwojowego.

Rola rodziców i opiekunów

Informacje od opiekunów pomagają poznać historię rozwoju i codzienne funkcjonowanie dziecka. Ich perspektywa jest ważna, ale nie zastępuje bezpośredniego poznania doświadczeń dziecka.

Podsumowanie podejścia Anny Freud

- Dziecko nadal się rozwija.
- Ego posiada własne funkcje i sposoby ochrony.
- Objaw należy oceniać na tle całego rozwoju.
- Mechanizmy obronne mogą pomagać albo ograniczać.
- Rodzice są częścią realnego środowiska dziecka.
- Celem pomocy jest przywrócenie możliwości dalszego rozwoju.

MODUŁ 4

Melanie Klein: zabawa, fantazja i świat wewnętrzny

W zabawie dziecko tworzy sceny, w których mogą pojawiać się jego pragnienia, lęki, konflikty i sposoby przeżywania ważnych osób.

W tym module poznasz Kleinowską technikę zabawy, pojęcie fantazji nieświadomej, obiekty wewnętrzne, roszczenie, idealizację, projekcję, introjekcję, pozycję paranooidalno-schizoidalną, pozycję depresyjną, poczucie winy, reparację, identyfikację projekcyjną i przeniesienie.

Wprowadzenie

Melanie Klein uważała, że zabawa dziecka może pełnić funkcję podobną do swobodnych skojarzeń osoby dorosłej. Nie oznacza to jednak, że każda zabawka ma stałe znaczenie. Interpretacja powinna uwzględniać cały przebieg zabawy, emocje i relację z osobą prowadzącą.

Zabawa może pokazywać to, czego dziecko nie potrafi powiedzieć

Pojęcie: W podejściu Melanie Klein zabawa jest sposobem wyrażania fantazji, pragnień, konfliktów i lęków. Może pełnić funkcję podobną do swobodnych skojarzeń w analizie dorosłych.

„Osoba dorosła podczas analizy może mówić o wspomnieniach, myślach, snach i skojarzeniach. Małe dziecko nie zawsze posiada wystarczające możliwości językowe i refleksyjne, aby pracować w taki sposób.

Klein uznała, że spontaniczna zabawa może otwierać dostęp do świata psychicznego dziecka. Wybór postaci, sposób tworzenia historii, niszczenie i odbudowywanie, ukrywanie przedmiotów oraz powtarzanie określonych scen mogą pokazywać sposób przeżywania relacji i konfliktów.

Zabawa nie jest jednak prostym kodem. Sam fakt, że dziecko przewraca figurkę albo zamyka ją w pudełku, nie wystarcza do stworzenia pewnej interpretacji.”

Co można obserwować w zabawie

- wybierane przedmioty i postacie;
- role przydzielane bohaterom;
- powtarzające się wydarzenia;
- sposób rozpoczynania i kończenia historii;
- pojawiające się niebezpieczeństwa;
- próby ratowania, naprawiania albo niszczenia;
- emocje towarzyszące zabawie;
- reakcje dziecka na udział osoby prowadzącej;
- momenty przerywania zabawy;
- zmiany zachodzące w kolejnych spotkaniach.

Przykład praktyczny

Dziecko regularnie tworzy historię o małym zwierzęciu pozostawionym poza domem.

Raz zwierzę zostaje uratowane, innym razem atakuje mieszkańców domu.

Powtarzający się motyw może prowadzić do pytań o doświadczenie wykluczenia, złość, potrzebę opieki i lęk przed odrzuceniem.

Ważne

Znaczenie zabawy nie znajduje się wyłącznie w zabawkach. Powstaje w połączeniu historii, emocji, powtórzeń, sytuacji życiowej i relacji z osobą prowadzącą.

Proste materiały tworzą przestrzeń dla złożonych historii

Pojęcie: Klein stosowała małe, proste i różnorodne zabawki, które umożliwiały dziecku swobodne tworzenie scen bez narzucania jednej gotowej fabuły.

„Materiały wykorzystywane w zabawie powinny dawać możliwość przedstawiania relacji, ruchu, konfliktu, opieki, budowania, niszczenia i naprawiania.

Zbyt rozbudowane zabawki posiadające gotową historię mogą ograniczać spontaniczną aktywność dziecka. Proste przedmioty łatwiej przyjmują różne znaczenia.

Ważne są również ramy spotkania: stały czas, przewidywalne miejsce, jasne zasady i odpowiedzialność osoby dorosłej za bezpieczeństwo.”

Przykładowy zestaw materiałów

- małe figurki dorosłych i dzieci;
- figurki zwierząt;
- niewielkie pojazdy;
- klocki;
- domek albo proste pudełko;
- papier i kredki;
- plastelina;
- małe naczynia;
- sznurek;
- piłeczka;
- bezpieczne nożyczki dostosowane do wieku;
- pojemnik lub szuflada na materiały.

Zasady do wyjaśnienia dziecku

- Możesz wybierać, czym chcesz się bawić.
- Możesz tworzyć własne historie.
- Nie musisz robić tego, czego oczekuje dorosły.
- Nie wolno celowo ranić siebie ani innych osób.
- Przedmioty pozostają w wyznaczonej przestrzeni.
- Osoba prowadząca dba o czas i bezpieczeństwo.

Przykład praktyczny

Dziecko próbuje rzucić twardą figurką w osobę prowadzącą. Nie należy pozwolić na uderzenie w imię spontanicznej ekspresji. Granica powinna być jasna: »Możesz pokazać złość w zabawie, ale nie możesz mnie zranić«.

Ramy nie niszczą swobody

Bezpieczne granice pomagają dziecku korzystać z zabawy bez lęku, że jego impulsy całkowicie wymkną się spod kontroli.

Fantazja organizuje sposób przeżywania rzeczywistości

Pojęcie: Fantazja nieświadoma to psychiczny scenariusz dotyczący pragnień, lęków, relacji i działania własnych impulsów. Nie zawsze przyjmuje formę świadomej historii lub wyobrażenia.

Zapamiętaj

Fantazja nieświadoma nie jest świadomym kłamstwem. Jest sposobem, w jaki psychika nadaje znaczenie doświadczeniu.

„W języku codziennym fantazja oznacza zwykle świadome marzenie albo wymyśloną opowieść. W teorii Klein pojęcie ma szersze znaczenie.

Fantazje nieświadome to podstawowe sposoby psychicznego przedstawiania doświadczeń cielesnych, emocji i relacji. Mogą wpływać na to, jak dziecko rozumie karmienie, bliskość, frustrację, złość, nieobecność i powrót ważnej osoby.

Dziecko może przeżywać własną złość tak, jakby realnie uszkadzała ona ukochaną osobę. Może również odczuwać lęk, że osoba zaatakowana w fantazji zemści się albo zniknie.”

Fantazja nie jest tym samym co wydarzenie

Wydarzenie

Rodzic wychodzi z domu.

Możliwe fantazje dziecka

- Opuścił mnie, ponieważ byłem zły.
- Moja złość sprawiła, że zniknął.
- Już nigdy nie wróci.
- Poszedł do kogoś ważniejszego.
- Muszę go kontrolować, żeby nie odszedł.

Treść uzupełniająca

To samo wydarzenie może zostać wpisane w różne fantazje. Dlatego nie można wnioskować o świecie wewnętrznym wyłącznie na podstawie faktów zewnętrznych.

Przykład praktyczny

Po krótkim wyjeździe matki dziecko bawi się w serię katastrof, w których dom zostaje zniszczony. Zabawa może wiązać się z lękiem przed utratą bezpieczeństwa, ale jej znaczenie trzeba poznawać stopniowo.

Ważne osoby stają się częścią świata psychicznego

Pojęcie: Obiekt w języku psychoanalitycznym oznacza osobę, część osoby albo psychiczne przedstawienie kogoś, ku komu kierowane są uczucia, pragnienia i impulsy.

„Słowo »obiekt« może brzmieć chłodno, ponieważ w języku codziennym oznacza rzecz. W teorii relacji z obiektem najczęściej odnosi się do ważnej osoby lub jej psychicznej reprezentacji.

Obiekt zewnętrzny to realna osoba obecna w życiu dziecka. Obiekt wewnętrzny to sposób, w jaki ta osoba została przeżyta, zapamiętana i włączona do świata psychicznego.

Obiekt wewnętrzny nie jest dokładną kopią realnego rodzica. Powstaje z połączenia rzeczywistych doświadczeń, potrzeb, fantazji, miłości, frustracji i agresji dziecka.”

Proste rozróżnienie

Obiekt zewnętrzny

- realna osoba;
- posiada własne cechy i intencje;
- działa w rzeczywistym świecie.

Obiekt wewnętrzny

- psychiczne przedstawienie osoby;
- łączy doświadczenia z fantazjami;
- wpływa na emocje i oczekiwania dziecka.

Przykład praktyczny

Rodzic może być troskliwy, ale czasami nieobecny z powodu pracy. Dziecko może wewnętrznym przeżywać go raz jako całkowicie dobrego i dostępnego, a innym razem jako odrzucającego i złego. Oba obrazy należą do świata wewnętrznego dziecka.

Ważne

Psychiczne przeżycie osoby jest realne dla dziecka, ale nie zawsze dokładnie opisuje zachowanie tej osoby w świecie zewnętrznym.

Dlaczego obiekty wewnętrzne są ważne

- wpływają na oczekiwania wobec innych;
- kształtują poczucie bezpieczeństwa;
- uczestniczą w przeżywaniu miłości i złości;
- mogą uspokajać albo prześladować;
- wpływają na późniejsze relacje.

Ta sama osoba może być źródłem ukojenia i frustracji

Pojęcie: Według Klein od początku życia obecne są zarówno impulsy miłości, jak i agresji. Dziecko może pragnąć bliskości z obiektem, a jednocześnie złościć się na niego, gdy nie zaspokaja potrzeby.

„Niemowlę zależy od opiekuna, który zapewnia pokarm, ciepło i ukojenie. Ten sam opiekun nie zawsze pojawia się natychmiast i nie może całkowicie usunąć każdego napięcia.

Doświadczenie zaspokojenia może wiązać się z miłością i poczuciem obecności dobrego obiektu. Frustracja może wywoływać złość oraz fantazje o atakowaniu obiektu postrzeganego jako zły.

Klein uważała, że agresywne impulsy budzą również lęk. Dziecko może obawiać się, że obiekt zaatakowany w fantazji odpowie odwetem albo zostanie całkowicie zniszczony.”

Podstawowy cykl emocjonalny

1. Pojawia się potrzeba.
2. Obiekt zaspokaja potrzebę albo powoduje frustrację.
3. Dziecko doświadcza miłości albo złości.
4. Powstają fantazje dotyczące obiektu.
5. Fantazje wpływają na dalsze poczucie bezpieczeństwa.

Przykład praktyczny

Małe dziecko złości się, gdy opiekun kończy zabawę, a chwilę później mocno się do niego przytula. Szybka zmiana nie musi oznaczać manipulacji. Może pokazywać trudność w jednoczesnym przeżywaniu miłości i złości wobec tej samej osoby.

Nie moralizuj uczuć

Złość wobec ukochanej osoby jest częścią życia psychicznego. Zadaniem dorosłego nie jest zawstydzanie uczucia, lecz pomaganie dziecku przeżyć je bez krzywdzenia siebie lub innych.

Ważne rozróżnienie

„Impuls agresywny” — wewnętrzne uczucie lub pragnienie ataku.

„Agresywne zachowanie” — działanie, które może wymagać zatrzymania i jasnej granicy.

Gdy dobro i zło nie mogą jeszcze zostać połączone

Pojęcie: Rozszczepienie oddziela dobre i złe aspekty doświadczenia. Idealizacja przypisuje dobremu obiektowi cechy całkowicie doskonałe i wolne od frustracji.

„We wczesnym rozwoju dziecka trudno jest zrozumieć, że osoba, która daje ukojenie, jest tą samą osobą, która czasami frustruje.

Rozszczepienie pomaga oddzielić doświadczenie dobrego obiektu od doświadczenia obiektu złego. Dzięki temu dziecko może chronić dobry obraz przed agresją i lękiem.

Idealizacja wzmacnia ten proces. Dobry obiekt zostaje przeżyty jako całkowicie bezpieczny, doskonały i potężny. Zły obiekt może natomiast wydawać się całkowicie niebezpieczny.”

Jak może wyglądać rozszczepienie

- Mama jest najlepsza, a tata jest zawsze zły.
- Nauczycielka była idealna, ale po jednej uwadze stała się okropna.
- Ja jestem całkowicie dobry, a inni są winni wszystkiego.
- Dziś jestem najgorszy i niczego nie potrafię.

Treść uzupełniająca

Rozszczepienie może występować w każdym wieku, szczególnie pod wpływem silnego lęku. Nie należy uznawać pojedynczej skrajnej wypowiedzi za dowód trwałego mechanizmu.

Przykład praktyczny

Dziecko uwielbia osobę prowadzącą, dopóki ta nie przypomni o zakończeniu spotkania. Wtedy mówi, że jej nienawidzi i nigdy więcej nie wróci. Zmiana może pokazywać trudność w utrzymaniu dobrego obrazu osoby podczas frustracji.

Funkcja ochronna

Rozszczepienie upraszcza skomplikowaną rzeczywistość i chwilowo zmniejsza lęk. Jego koszt polega na utrudnieniu widzenia ludzi jako złożonych i posiadających zarówno zalety, jak i ograniczenia.

Psychika umieszcza uczucia na zewnątrz i przyjmuje doświadczenia do wewnątrz

Pojęcie: Projekcja polega na umieszczaniu własnych uczuć lub impulsów w innej osobie. Introjekcja oznacza psychiczne przyjmowanie cech i doświadczeń związanych z obiektem.

„Projekcja i introjekcja są podstawowymi procesami opisującymi wymianę między światem wewnętrznym a zewnętrznym.

W projekcji dziecko może przeżywać własną agresję tak, jakby należała do osoby zewnętrznej. Świat zaczyna wtedy wydawać się bardziej zagrażający.

W introjekcji doświadczenia związane z opiekunem zostają przyjęte do świata psychicznego. Troskliwy i przewidywalny kontakt może wspierać powstanie dobrego obiektu wewnętrznego, który pomaga uspokajać lęk również podczas nieobecności opiekuna.”

Projekcja

Schemat

Nie mogę znieść własnej złości” →

„Przypisuję ją innej osobie” → „Zaczynam bać się jej ataku

Przykład

Dziecko złości się na koleżankę, ale jest przekonane, że to koleżanka bez powodu chce zrobić mu krzywdę.

Introjekcja

Schemat

Doświadczam opieki, frustracji albo zagrożenia” → „Tworzę wewnętrzny obraz obiektu” → „Obraz wpływa na moje poczucie bezpieczeństwa

Przykład

Dziecko potrafi uspokoić się, przypominając sobie słowa opiekuna, mimo że opiekuna nie ma w danej chwili obok.

Procesy działają razem

To, co dziecko projektuje na innych, wpływa na sposób ich przeżywania. To, czego doświadcza w relacji, może następnie introjektować jako część własnego świata wewnętrznego.

Ostrożność

Nie każda obawa przed inną osobą jest projekcją. Lęk może wynikać z realnego zagrożenia, dlatego zawsze należy sprawdzić warunki zewnętrzne.

Wczesny sposób organizowania lęku i relacji

Pojęcie: Pozycja paranoidalno-schizoidalna opisuje sposób funkcjonowania, w którym dobre i złe aspekty obiektu pozostają rozdzielone, a lęk koncentruje się na zagrożeniu ze strony obiektu przeżywanego jako prześladowający.

„Melanie Klein używała słowa »pozycja«, a nie »faza«, ponieważ opisywany sposób funkcjonowania może pojawiać się ponownie także w późniejszym życiu, szczególnie pod wpływem silnego lęku.

Termin »paroidalna« odnosi się do lęku przed atakiem lub prześladowaniem. Termin »schizoidalna« odnosi się do rozszczepienia dobrych i złych aspektów doświadczenia.

W tym sposobie organizacji psychicznej dobry obiekt powinien zostać ochroniony, a zły obiekt jest przeżywany jako źródło zagrożenia. Projekcja może sprawiać, że własne agresywne impulsy powracają jako lęk przed atakiem z zewnątrz.”

Główne elementy pozycji

- rozszczepienie dobrego i złego obiektu;
- idealizacja dobrego obiektu;
- projekcja agresywnych impulsów;
- lęk przed prześladowaniem;
- potrzeba szybkiego usunięcia zagrożenia;
- trudność w widzeniu jednej osoby jako jednocześnie dobrej i frustrującej.

Przykład praktyczny

Po niewielkiej zmianie planu dziecko zaczyna przeżywać osobę prowadzącą jako całkowicie złą i celowo krzywdzącą. W tej chwili trudno mu zachować pamięć wcześniejszych bezpiecznych doświadczeń z tą samą osobą.

Nie myl z diagnozą

Pozycja paranoidalno-schizoidalna nie jest rozpoznaniem schizofrenii ani zaburzenia paranoicznego. To teoretyczny opis sposobu organizowania doświadczeń pod wpływem lęku.

Co pomaga w rozwoju

- powtarzające się doświadczenia opieki;
- przetrwanie relacji mimo złości i frustracji;
- możliwość naprawy po konflikcie;
- stopniowe łączenie dobrych i złych aspektów osoby;
- rozwijanie tolerancji dla ambiwalencji.

Definicja terminu

„Ambiwalencja” — zdolność do przeżywania różnych, czasami sprzecznych uczuć wobec tej samej osoby.

Zapowiedź kolejnej części

Następnym krokiem będzie pozycja depresyjna, w której dziecko zaczyna rozumieć, że obiekt kochany i obiekt atakowany w złości są tą samą osobą.

Kochany i frustrujący obiekt stają się tą samą osobą

Pojęcie: Pozycja depresyjna opisuje bardziej zintegrowany sposób funkcjonowania, w którym dziecko zaczyna rozumieć, że osoba kochana i osoba atakowana w złości są jednym obiektem posiadającym zarówno dobre, jak i frustrujące cechy.

„W pozycji paranoidalno-schizoidalnej dobre i złe aspekty doświadczenia pozostają rozdzielone. W pozycji depresyjnej dziecko stopniowo zaczyna je łączyć.

To odkrycie przynosi większą dojrzałość emocjonalną, ale również nowy rodzaj lęku. Dziecko może obawiać się, że jego złość, agresywne impulsy albo fantazje uszkodziły osobę, którą jednocześnie kocha i której potrzebuje.

Słowo »depresyjna« nie oznacza tutaj automatycznie depresji klinicznej. Odnosi się do zdolności przeżywania smutku, troski, poczucia odpowiedzialności i obawy o dobro ważnej osoby.”

Główne zmiany

- dobre i złe aspekty osoby zaczynają być łączone;
- dziecko rozwija zdolność przeżywania ambiwalencji;
- pojawia się troska o obiekt;
- agresja zaczyna wywoływać poczucie winy;
- rośnie pragnienie naprawienia relacji;
- możliwe staje się bardziej realistyczne widzenie innych osób.

Przykład praktyczny

Dziecko w złości krzyczy, że nienawidzi rodzica. Po uspokojeniu zaczyna się martwić, czy rodzic nadal je kocha, i próbuje odbudować kontakt. Potrafi już rozpoznać, że złość oraz miłość dotyczą tej samej osoby.

Ambiwalencja

Dojrzałość nie polega na odczuwaniu wyłącznie dobrych emocji. Polega na zdolności przeżywania miłości i złości bez niszczenia całego obrazu drugiej osoby.

Co może utrudniać integrację

- bardzo silny lęk;
- częste doświadczenia nieprzewidywalności;
- brak możliwości naprawy po konflikcie;
- sztywne idealizowanie albo demonizowanie innych;
- trudność w tolerowaniu poczucia winy;
- doświadczenie rzeczywistego zagrożenia.

Pragnienie naprawy pomaga chronić ważną relację

Pojęcie: Reparatcja to psychiczna i relacyjna próba naprawienia obiektu, który w fantazji lub rzeczywistości został zaatakowany, uszkodzony albo utracony.

„Kiedy dziecko zaczyna rozumieć, że osoba, na którą się złości, jest tą samą osobą, którą kocha, może pojawić się poczucie winy.

Zdrowe poczucie winy nie musi prowadzić do karania siebie. Może pobudzać troskę, empatię i pragnienie naprawienia szkody.

Klein nazywała ten proces reparaacją. Może on przyjmować formę przeprosin, odbudowywania zniszczonej konstrukcji, opiekowania się postacią w zabawie albo tworzenia czegoś dla ważnej osoby.”

Reparacja w zabawie

- leczenie zranionej figurki;
- odbudowywanie zniszczonego domu;
- ponowne łączenie rozdzielonych postaci;
- karmienie lub chronienie małego zwierzęcia;
- przywracanie życia postaci uznanej wcześniej za martwą;
- tworzenie prezentu po scenie agresji.

Przykład praktyczny

Dziecko w zabawie niszczy dom należący do figurki rodzica. Chwilę później starannie go odbudowuje i umieszcza postać w bezpiecznym miejscu. Sekwencja może wyrażać zarówno agresję, jak i pragnienie ochrony oraz naprawy.

Reparacja nie jest wymuszonym przeproszeniem

Prawdziwa naprawa wymaga uznania wpływu własnego działania. Automatyczne powiedzenie »przepraszam« nie zawsze oznacza emocjonalne przepracowanie konfliktu.

Zdrowa i nadmierna wina

Zdrowa wina

- pomaga dostrzec uczucia drugiej osoby;
- prowadzi do realnej naprawy;
- nie niszczy poczucia własnej wartości;
- pozwala utrzymać relację.

Nadmierna wina

- wywołuje przekonanie, że każde nieszczęście jest własną winą;
- prowadzi do ciągłego karania siebie;
- blokuje spontaniczność i zabawę;
- może uniemożliwiać rzeczywistą naprawę.

Zapamiętaj

Dziecko potrzebuje doświadczać, że relacja może przetrwać złość, konflikt i niedoskonałość.

Uczucia mogą zostać odegrane wewnątrz relacji

Pojęcie: Identyfikacja projekcyjna opisuje proces, w którym część własnego doświadczenia zostaje nieświadomie umieszczona w drugiej osobie, a relacja zaczyna wywierać presję, aby osoba ta odczuwała lub zachowywała się zgodnie z projekcją.

„Projekcja polega na przypisaniu własnego uczucia innej osobie. Identyfikacja projekcyjna obejmuje dodatkowo sposób, w jaki relacja może skłaniać drugą osobę do przeżywania określonej roli.

Dziecko może na przykład czuć się bezradne, ale zachowywać się tak, że osoba prowadząca zaczyna doświadczać bezradności zamiast niego. Może również przeżywać siebie jako niechciane i wielokrotnie sprawdzać, czy dorosły je odrzuci.

Takie doświadczenia mogą stać się częścią przeniesienia, czyli odtwarzania w aktualnej relacji wcześniejszych wzorców uczuć, oczekiwań i fantazji.”

Proste rozróżnienie

Projekcja

To uczucie nie należy do mnie — należy do ciebie.

Identyfikacja projekcyjna

Umieszczam uczucie w tobie i nieświadomie wywieram presję, abyś zaczął je przeżywać lub odgrywać.

Przeniesienie

W aktualnej relacji przeżywam wcześniejsze oczekiwania, lęki i konflikty.

Przykład praktyczny

Dziecko jest przekonane, że dorośli szybko się nim nudzą. Podczas spotkań przerywa każdą aktywność, odrzuca propozycje i powtarza, że osoba prowadząca na pewno chce już zakończyć sesję. Relacja zaczyna wywoływać znużenie i bezradność. Te uczucia mogą być ważną informacją, ale nie powinny być automatycznie uznane za dowód jednej interpretacji.

Jak budować interpretację

1. Najpierw opisać obserwowane zachowanie.
2. Zauważyć emocję pojawiającą się w relacji.
3. Połączyć aktualną sytuację z powtarzającym się wzorcem.
4. Sformułować krótką i ostrożną hipotezę.
5. Obserwować reakcję dziecka.
6. Pozostawić możliwość, że interpretacja była nietrafna.

Przykład ostrożnej interpretacji

Kiedy zbliżamy się do końca spotkania, wszystko w zabawie zostaje zniszczone. Być może zakończenie sprawia, że czujesz się tak, jakby całe nasze spotkanie przestawało istnieć.

Interpretacja nie jest tłumaczeniem wszystkiego

Dobra interpretacja powinna pomagać dziecku rozpoznać doświadczenie. Nie powinna demonstrować wiedzy osoby dorosłej ani odbierać dziecku prawa do własnego znaczenia.

Podsumowanie podejścia Melanie Klein

- Zabawa może wyrażać fantazję nieświadomą.
- Świat wewnętrzny tworzą przeżycia związane z obiektami.
- Miłość i agresja są obecne od początku życia.
- Rozszczepienie chroni przed nadmiernym lękiem.
- Integracja umożliwia ambiwalencję i troskę.
- Reparacja pomaga odbudowywać relację.
- Przeniesienie ujawnia się w bieżącym kontakcie.

MODUŁ 5

Donald Winnicott: środowisko, relacja i zabawa

Dziecko rozwija się dzięki relacji, która najpierw podtrzymuje jego zależność, a następnie pozwala mu stopniowo stawiać się sobą.

W tym module poznasz pojęcia pierwotnej zależności, wystarczająco dobrej opieki, holdingu, integracji, personalizacji, poczucia realności, prawdziwego i fałszywego self, obiektu przejściowego, przestrzeni potencjalnej oraz terapeutycznej funkcji zabawy.

Wprowadzenie

Winnicott był pediatrą i psychoanalitykiem. Jego sposób myślenia wyrastał z obserwacji dzieci, rodziców oraz realnych warunków opieki. Zwracał uwagę na to, że niemowlęta nie można rozpatrywać w oderwaniu od osoby, która się nim zajmuje.

Rozwój zaczyna się wewnątrz relacji

Pojęcie: Niemowlę jest początkowo całkowicie zależne od środowiska opiekuńczego. Jego rozwój psychiczny nie może być rozumiany bez uwzględnienia osoby, która je trzyma, karmi, uspokaja i dostosowuje się do jego potrzeb.

„Winnicott podkreślał, że na początku życia niemowlę nie jest samodzielną jednostką zdolną do regulowania własnych stanów.

Głód, zimno, zmęczenie, ból i nadmierne pobudzenie mogą być przeżywane jako całkowicie dezorganizujące. Dziecko potrzebuje otoczenia, które rozpoznaje jego sygnały, odpowiada na nie i chroni je przed nadmiarem bodźców.

Dzięki powtarzającym się doświadczeniom opieki psychika dziecka może stopniowo się integrować. Dziecko zaczyna doświadczać ciągłości istnienia, zamiast pozostawać w stanie nieustannego zagrożenia rozpadem.”

Trzy poziomy zależności

1. Zależność absolutna — dziecko nie rozpoznaje jeszcze opieki jako pochodzącej od odrębnej osoby.
2. Zależność względna — zaczyna zauważać potrzebę opiekuna i jego nieobecność.
3. Ku niezależności — rozwija własne zasoby, ale nadal pozostaje związane z innymi ludźmi.

Niezależność nie oznacza izolacji

Zdrowy rozwój nie prowadzi do całkowitego braku potrzeb. Prowadzi do większej zdolności korzystania z relacji bez utraty poczucia siebie.

Przykład praktyczny

Niemowlę nie potrafi samo wyjaśnić ani uporządkować silnego napięcia. Regularne karmienie, dotyk, spokojny głos i przewidywalność opiekuna pomagają przekształcać chaotyczne doznania w możliwe do zniesienia doświadczenie.

Środowisko obejmuje

- fizyczną opiekę;
- ochronę przed zagrożeniem;
- dostosowanie do rytmu dziecka;
- emocjonalną dostępność;
- przewidywalność;
- stopniowe wprowadzanie frustracji;
- szacunek dla indywidualnego tempa rozwoju.

Dziecko nie potrzebuje doskonałości

Pojęcie: Wystarczająco dobra opieka początkowo bardzo dokładnie dostosowuje się do potrzeb niemowlęcia, a następnie stopniowo pozwala mu doświadczać niewielkich, możliwych do zniesienia frustracji.

„Winnicott nie oczekiwał od opiekuna doskonałości. Przeciwnie — uważał, że idealne i nieustanne dostosowanie nie jest ani możliwe, ani potrzebne.

Na początku życia opiekun powinien być bardzo wrażliwy na potrzeby dziecka. Wraz z rozwojem może stopniowo zmniejszać poziom dostosowania, pod warunkiem że frustracja nie przekracza możliwości dziecka.

Drobne niepowodzenia opieki, po których następuje odzyskanie kontaktu, mogą wspierać rozwój. Dziecko zaczyna odkrywać, że świat nie zawsze natychmiast spełnia jego potrzebę, ale nadal pozostaje bezpieczny.”

Wystarczająco dobra opieka

- odpowiada na podstawowe potrzeby;
- nie wymaga perfekcji od siebie ani od dziecka;
- zauważa sygnały przeciążenia;
- stopniowo wprowadza oczekiwanie;
- naprawia kontakt po błędzie;
- pozwala rozwijać samodzielność;
- dostosowuje się do zmieniającego się etapu rozwoju.

Nie jest nią

- spełnianie każdego życzenia;
- całkowity brak granic;
- ochrona przed każdą frustracją;
- ciągłe kontrolowanie dziecka;
- poświęcenie własnych potrzeb bez żadnej granicy;
- udawanie, że błędy nigdy się nie zdarzają.

Przykład praktyczny

Opiekun nie rozpoznaje od razu, dlaczego dziecko płacze. Próbuje je uspokoić, sprawdza możliwe potrzeby i pozostaje obecny. Niedoskonałe rozpoznanie nie niszczy relacji, jeżeli dziecko doświadcza ciągłości troski i możliwości naprawy.

Naprawa jest częścią dobrej opieki

Bezpieczna relacja nie jest relacją bez błędów. Jest relacją, w której po niedopasowaniu można odzyskać kontakt.

Bezpieczeństwo jest doświadczeniem całego ciała i relacji

Pojęcie: Holding oznacza całokształt fizycznego i emocjonalnego podtrzymywania dziecka przez środowisko. Obejmuje sposób trzymania, opieki, ochrony, przewidywania potrzeb i organizowania codziennego doświadczenia.

„Holdingzenia.

„Holding bywa tłumaczony jako trzymanie, ale jego znaczenie jest znacznie szersze niż fizyczne obejmowanie dziecka.

Obejmuje rytm karmienia, temperaturę, ochronę przed nadmiarem bodźców, sposób reagowania na płacz, przewidywalność opiekuna i zdolność do pozostawiania spokojnym podczas silnych emocji dziecka.

Dobre podtrzymywanie pomaga dziecku doświadczać świata jako wystarczająco ciągłego i bezpiecznego. Nie musi ono poświęcać całej energii na ochronę przed rozpadem lub chaosem.”

Holding w różnych okresach

Niemowlę

- fizyczne trzymanie;
- regulowanie bodźców;
- przewidywalna opieka;
- ochrona przed przeciążeniem.

Starsze dziecko

- stałe zasady;
- emocjonalna dostępność;
- pomoc w nazywaniu uczuć;
- spokojne utrzymywanie granic.

W terapii

- regularny czas i miejsce;
- przewidywalność zakończeń;
- ochrona przed zawstydzeniem;
- zdolność osoby prowadzącej do znoszenia silnych emocji;
- jasne zasady bezpieczeństwa.

Przykład praktyczny

Dziecko wpada w silną złość po przegranej. Dorosły nie wyśmiewa go, nie krzyczy i nie pozwala na krzywdzenie innych. Nazywa emocję, utrzymuje granicę i pozostaje dostępny. Taka reakcja łączy ochronę, regulację i podtrzymanie relacji.

Holding nie oznacza bierności

Podtrzymujące środowisko może jednocześnie akceptować emocję i zatrzymywać niebezpieczne zachowanie.

Dziecko stopniowo doświadcza siebie jako spójnej osoby

Pojęcie: Winnicott opisywał rozwój jako proces tworzenia spójnego poczucia siebie, zamieszkiwania własnego ciała oraz rozróżniania świata wewnętrznego od rzeczywistości zewnętrznej.

„Na początku życia doświadczenia niemowlęcia mogą być fragmentaryczne. Głód, sen, ruch, dotyk i napięcie nie muszą być jeszcze przeżywane jako należące do jednego, ciągłego »ja«.

Dzięki wystarczająco dobrej opiece dziecko stopniowo integruje doznania, emocje i momenty życia w poczucie ciągłości.

Winnicott opisywał także personalizację, czyli rozwijanie poczucia, że psychika mieszka w ciele. Kolejnym osiągnięciem jest coraz wyraźniejsze odróżnianie rzeczywistości wewnętrznej od zewnętrznej.”

Trzy procesy rozwojowe

Integracja

Doświadczenia zaczynają należeć do jednego, ciągłego »ja«.

Personalizacja

Dziecko czuje, że jego ciało jest miejscem własnego doświadczenia.

Realizacja

Dziecko stopniowo rozpoznaje różnicę między fantazją a światem zewnętrznym.

Przykład praktyczny

Małe dziecko w silnej złości może przeżywać uczucie tak, jakby obejmowało cały świat. Z czasem zaczyna rozpoznawać: »To ja jestem teraz zły, ale uczucie może minąć, a druga osoba nadal istnieje«.

Co wspiera te procesy

- powtarzalny rytm dnia;
- przewidywalna obecność opiekuna;
- bezpieczny kontakt cielesny;
- spokojne nazywanie doświadczeń;
- poszanowanie granic ciała;
- możliwość odpoczynku;
- ochrona przed nadmiarem bodźców.

Nie przyspieszaj integracji

Dziecko potrzebuje czasu, aby połączyć doświadczenia. Nadmierne wymagania mogą prowadzić do przystosowania pozornego zamiast rzeczywistego rozwoju.

Spontaniczność potrzebuje środowiska, które potrafi ją przyjąć

Pojęcie: Prawdziwe self wiąże się z poczuciem żywotności, spontaniczności i autentycznego istnienia. Fałszywe self rozwija się jako sposób dostosowania do wymagań otoczenia, gdy spontaniczne gesty dziecka nie są wystarczająco rozpoznawane.

„Prawdziwe self nie oznacza stałego zestawu cech ani obowiązku ujawniania każdej emocji. Odnosi się do doświadczenia, że własne uczucia, gesty i potrzeby mogą powstawać od wewnątrz i być przeżywane jako własne.

Fałszywe self pełni funkcję ochronną. Dziecko uczy się dostosowywać do oczekiwań otoczenia, aby zachować relację i chronić bardziej wrażliwą część siebie.

Pewien poziom dostosowania jest potrzebny w życiu społecznym. Trudność pojawia się wtedy, gdy przystosowanie całkowicie zastępuje spontaniczność, a dziecko funkcjonuje głównie po to, by spełniać oczekiwania innych.”

Prawdziwe self może przejawiać się jako

- spontaniczna zabawa;
- poczucie ciekawości;
- możliwość powiedzenia „nie”;
- twórcze działanie;
- kontakt z własnymi potrzebami;
- poczucie realnego istnienia.

Nadmiernie rozwinięte fałszywe self może wyglądać jak

- stałe zgadywanie oczekiwań dorosłych;
- perfekcyjne zachowanie bez radości;
- trudność w rozpoznawaniu własnych potrzeb;
- lęk przed rozczarowaniem innych;
- automatyczne dostosowywanie się;
- poczucie pustki mimo dobrego funkcjonowania.

Przykład praktyczny

Dziecko zawsze wykonuje polecenia, osiąga wysokie wyniki i nigdy nie okazuje złości. Jednocześnie nie potrafi powiedzieć, co lubi, czego chce ani co sprawia mu przyjemność. Zachowanie pozornie idealne może ukrywać nadmierne dostosowanie.

Ważne

Fałszywe self nie jest świadomym oszustwem. Jest sposobem ochrony relacji i delikatnego poczucia siebie.

Co wspiera prawdziwe self

- zainteresowanie spontanicznym gestem dziecka;
- przestrzeń na odmowę i różnicę;
- granice bez upokorzenia;
- akceptacja niedoskonałości;
- możliwość swobodnej zabawy;
- brak przymusu ciągłego spełniania oczekiwań.

Pierwsza własność pomiędzy dzieckiem a opiekunem

Pojęcie: Obiekt przejściowy to szczególnie ważny przedmiot, który pomaga dziecku przechodzić od doświadczenia całkowitej zależności do uznania, że opiekun jest odrębną osobą.

„Kocyk, pluszowa zabawka, fragment materiału albo inny miękki przedmiot może nabrać dla dziecka wyjątkowego znaczenia.

Nie jest on jedynie zwykłą rzeczą, ale nie jest także samym opiekunem. Znajduje się w obszarze pomiędzy wewnętrznym doświadczeniem a zewnętrzną rzeczywistością.

Obiekt przejściowy może pomagać podczas zasypiania, rozłąki, zmiany miejsca i chwilowego braku opiekuna. Dziecko korzysta z niego, aby podtrzymać poczucie bezpieczeństwa, kiedy ważna osoba nie jest bezpośrednio dostępna.”

Cechy obiektu przejściowego

- jest wybierany przez dziecko;
- posiada szczególne, osobiste znaczenie;
- pomaga regulować napięcie;
- bywa potrzebny podczas rozłąki lub zasypiania;
- powinien być traktowany z szacunkiem;
- z czasem zwykle traci centralne znaczenie bez konieczności gwałtownego odbierania.

Przykład praktyczny

Dziecko zabiera zużyty kocyk na pierwsze dni w przedszkolu. Przedmiot pomaga mu tolerować rozłąkę z rodzicem i stopniowo zainteresować się nowym otoczeniem.

Czego nie robić

- zawstydzать dziecka z powodu przywiązania do przedmiotu;
- wyrzucać go bez przygotowania;
- zastępować go automatycznie nowym egzemplarzem;
- używać go jako nagrody lub kary;
- zakładać, że każde dziecko musi posiadać obiekt przejściowy.

Obiekt przejściowy nie jest objawem samym w sobie

Przywiązanie do ważnego przedmiotu może być naturalnym elementem rozwoju. Znaczenie wymaga szerszej oceny dopiero wtedy, gdy korzystanie z niego staje się źródłem cierpienia albo całkowicie uniemożliwia codzienne funkcjonowanie.

Zapowiedź dalszej części modułu

Na kolejnych stronach obiekt przejściowy zostanie połączony z pojęciem przestrzeni potencjalnej, zdolnością do zabawy oraz terapeutycznym spotkaniem dwóch osób.

Pomiędzy rzeczywistością wewnętrzną a światem zewnętrznym

Pojęcie: Przestrzeń potencjalna to obszar doświadczenia powstający pomiędzy dzieckiem a opiekunem. To właśnie w nim rozwijają się zabawa, wyobraźnia, twórczość i zdolność korzystania z kultury.

„Winnicott opisywał obszar, który nie należy wyłącznie do świata wewnętrznego dziecka ani wyłącznie do obiektywnej rzeczywistości.

W zabawie kawałek drewna może stać się statkiem, krzesło może zamienić się w zamek, a figurka może reprezentować ważną osobę. Dziecko wie, że przedmiot istnieje naprawdę, ale jednocześnie nadaje mu własne znaczenie.

Przestrzeń potencjalna może powstać wtedy, gdy relacja jest wystarczająco bezpieczna. Dziecko nie musi nieustannie chronić się przed chaosem, kontrolą albo wtargnięciem dorosłego. Może swobodnie eksperymentować z tym, co pochodzi z jego wyobraźni.”

Gdzie pojawia się przestrzeń potencjalna

- w spontanicznej zabawie;
- w rysowaniu i tworzeniu opowieści;
- w kontakcie z muzyką i sztuką;
- w humorze;
- w czytaniu i słuchaniu historii;
- w symbolicznym używaniu przedmiotów;
- w bezpiecznym spotkaniu terapeutycznym.

Przykład praktyczny

Dziecko buduje z poduszek statek kosmiczny. Dorosły nie poprawia konstrukcji i nie narzuca fabuły. Pyta jedynie: »Dokąd dziś leci ten statek?«. W ten sposób dołącza do zabawy, nie przejmując nad nią kontroli.

Co może zamknąć przestrzeń zabawy

- wyśmiewanie pomysłów dziecka;
- poprawianie każdego szczegółu;
- narzucanie gotowego znaczenia;
- ciągłe ocenianie rezultatu;
- nadmierne kierowanie aktywnością;
- nieprzewidywalne naruszanie granic.

Zapamiętaj

Przestrzeń potencjalna powstaje wtedy, gdy dziecko może jednocześnie czuć się bezpieczne i pozostawać twórczo swobodne.

Zabawa jest osiągnięciem rozwojowym

Pojęcie: Zdolność do zabawy oznacza możliwość swobodnego tworzenia, symbolizowania i pozostawiania w żywym kontakcie z własnym doświadczeniem oraz z drugą osobą.

„Dla Winnicotta zabawa nie była jedynie techniką wykorzystywaną podczas spotkania z dzieckiem. Stanowiła podstawowy sposób twórczego przeżywania życia.

Dziecko, które potrafi się bawić, może przekształcać napięcia w obrazy, sceny i historie. Może próbować różnych ról, eksperymentować z rozwiązaniami oraz wyrażać uczucia bez konieczności natychmiastowego działania w rzeczywistości.

Brak zabawy może wynikać z lęku, nadmiernego dostosowania, chaosu, depresyjnego wycofania, trudności rozwojowych albo braku wystarczająco bezpiecznej przestrzeni.”

Oznaki swobodnej zabawy

- dziecko tworzy własne pomysły;
- potrafi rozwijać historię;
- używa przedmiotów symbolicznie;
- toleruje drobne zmiany w zabawie;
- dopuszcza obecność drugiej osoby;
- doświadcza przyjemności i ciekawości;
- potrafi zakończyć zabawę bez całkowitego rozpadu.

Oznaki trudności w zabawie

- całkowite zamrożenie lub brak inicjatywy;
- powtarzanie jednej sceny bez możliwości zmiany;
- gwałtowne niszczenie każdej aktywności;
- działanie wyłącznie według instrukcji dorosłego;
- lęk przed wyobraźnią;
- niezdolność przyjęcia udziału drugiej osoby;
- traktowanie każdego symbolu całkowicie dosłownie.

Przykład praktyczny

Dziecko ustawia figurki w idealnym szeregu i reaguje silnym lękiem na każdą próbę zmiany. Osoba prowadząca nie powinna natychmiast burzyć porządku. Najpierw należy zrozumieć, jaką funkcję bezpieczeństwa pełni sztywna organizacja.

Cel pracy

Kiedy dziecko nie potrafi się bawić, pierwszym zadaniem nie jest interpretowanie zabawy, lecz stworzenie warunków, w których zabawa może się pojawić.

Terapia zachodzi tam, gdzie mogą spotkać się dwie osoby

Pojęcie: Winnicott uważał, że psychoterapia odbywa się w obszarze nakładania się zdolności do zabawy pacjenta i terapeuty. Osoba prowadząca nie powinna ani biernie obserwować, ani przejmować kontroli nad doświadczeniem dziecka.

„Wspólna zabawa wymaga delikatnej równowagi. Dorosły powinien być obecny, zainteresowany i gotowy do uczestnictwa, ale nie może narzucać dziecku własnej historii.

Zbyt bierna obecność może zostać przeżyta jako brak zainteresowania. Zbyt aktywna może zniszczyć spontaniczność i zamienić zabawę w zadanie wykonywane dla dorosłego.

Osoba prowadząca powinna obserwować, kiedy dziecko zaprasza ją do zabawy, jaką rolę jej przydziela oraz czy możliwa jest wspólna zmiana historii.”

Cztery sposoby obecności osoby prowadzącej

1. Obserwowanie — pozostawanie uważnym bez natychmiastowej ingerencji.
2. Towarzyszenie — podążanie za logiką stworzoną przez dziecko.
3. Odpowiadanie — reagowanie na rolę przydzieloną w zabawie.
4. Rozszerzanie — ostrożne proponowanie nowej możliwości bez odbierania dziecku autorstwa.

Przykład praktyczny

Dziecko daje osobie prowadzącej figurkę lekarza i mówi, że lekarz nie może nikogo uratować. Zamiast natychmiast interpretować bezradność, dorosły może zapytać: »Co lekarz powinien teraz zrobić?«. Odpowiedź dziecka pokaże, czy oczekuje ratunku, porażki, kary, opieki albo czegoś jeszcze.

Zasada uczestnictwa

Dołączaj do zabawy na warunkach dziecka, ale zachowuj odpowiedzialność za bezpieczeństwo, granice i czas.

Czego unikać

- przejmowania głównej roli;
- zadawania pytań po każdym ruchu;
- zamieniania zabawy w przesłuchanie;
- poprawiania historii;
- wymuszania szczęśliwego zakończenia;
- udawania, że rozumie się więcej, niż rzeczywiście wiadomo.

Wspólny rysunek jako zaproszenie do spontaniczności

Pojęcie: Technika bazgrołu polega na naprzemiennym tworzeniu prostych linii i przekształcaniu ich w rysunki. Winnicott wykorzystywał ją jako elastyczny sposób nawiązywania kontaktu z dzieckiem.

„Technika bazgrołu nie jest testem psychologicznym ani narzędziem posiadającym gotowy system interpretacji. Jedna osoba tworzy na kartce swobodną linię. Druga obraca kartkę, patrzy na kształt i zmienia go w rozpoznawalny obraz. Następnie role się odwracają. Zadanie może zmniejszać napięcie, ponieważ nie wymaga umiejętności artystycznych ani natychmiastowego mówienia o problemie. Pozwala obserwować, jak dziecko reaguje na nieokreśloność, współpracę, zmianę i pomysły drugiej osoby.”

Przebieg ćwiczenia

1. Przygotować czystą kartkę i dwa proste przybory do rysowania.
2. Wyjaśnić, że nie liczy się talent ani estetyka.
3. Jedna osoba wykonuje spontaniczny bazgroł.
4. Druga przekształca linię w obraz.
5. Osoba tworząca obraz może nadać mu tytuł albo opowiedzieć krótką historię.
6. Role zostają zamienione.
7. Zabawa trwa tak długo, jak pozostaje żywa i swobodna.

Przykładowe wyjaśnienie dla dziecka

Narysuję przypadkową linię, a ty możesz sprawdzić, czy widzisz w niej jakiś obraz. Potem ty zrobisz linię dla mnie. Nie ma dobrych ani złych odpowiedzi.

Przykład praktyczny

Dziecko przekształca bazgroł w zamkniętą skrzynię i mówi, że nikt nie może jej otworzyć. Zamiast pytać: »Co ukrywasz?«, osoba prowadząca może zainteresować się opowieścią: »Co sprawia, że ta skrzynia musi pozostać zamknięta?«.

Ostrożność

Pojedynczy rysunek nie pozwala stwierdzić, że dziecko posiada określony konflikt, doświadczenie albo diagnozę.

Co można obserwować

- swobodę lub lęk wobec nieokreślonego kształtu;
- możliwość przyjmowania pomysłów drugiej osoby;
- sposób tworzenia historii;
- reakcję na własny i cudzy błąd;
- pojawiające się emocje;
- zdolność do zmiany i zabawy znaczeniem.

Relacja może stać się miejscem odzyskiwania rozwoju

Pojęcie: W podejściu Winnicotta środowisko terapeutyczne pomaga wtedy, gdy zapewnia bezpieczeństwo, przewidywalność i przestrzeń dla spontaniczności bez nadmiernego dostosowania albo narzucania interpretacji.

„Dziecko może przychodzić na spotkania z doświadczeniem, że otoczenie było nieprzewidywalne, zbyt wymagające, niedostępne albo nadmiernie kontrolujące.

Relacja terapeutyczna nie cofa historii dziecka, ale może stworzyć nowe doświadczenie. Osoba prowadząca pozostaje obecna, utrzymuje granice, przyjmuje emocje i nie wymaga od dziecka pozornego przystosowania.

Winnicott podkreślał znaczenie odpowiedniego czasu. Interpretacja podana zbyt wcześnie może zostać przeżyta jako wtargnięcie. Czasami najważniejsze jest niezawodne utrzymywanie przestrzeni, w której dziecko może stopniowo zacząć istnieć bardziej spontanicznie.”

Podstawowe cechy środowiska terapeutycznego

- regularność spotkań;
- jasne zasady;
- przewidywalne zakończenia;
- ochrona przed przemocą i zawstydzeniem;
- możliwość milczenia i odpoczynku;
- szacunek dla spontanicznego gestu;
- gotowość do naprawy po nieporozumieniu;
- brak przymusu natychmiastowego mówienia;
- tolerowanie zależności bez jej utrwalania;
- stopniowe wspieranie samodzielności.

Przykład praktyczny

Dziecko przez kilka spotkań buduje schron i nie pozwala osobie prowadzącej wejść do środka. Dorosły respektuje granicę, pozostaje dostępny i dba o czas. Po pewnym okresie dziecko samo tworzy małe okno, przez które można się porozumiewać. Zmiana pojawia się dzięki bezpieczeństwu, a nie dzięki wymuszeniu kontaktu.

Interpretacja a podtrzymywanie

Nie każde ważne działanie terapeutyczne jest interpretacją. Czasami znaczenie ma to, że osoba prowadząca pamięta, pozostaje, utrzymuje granicę i nie odpowiada odwetem.

Podsumowanie podejścia Winnicotta

- Rozwój dziecka zależy od realnego środowiska opieki.
- Dziecko początkowo potrzebuje wysokiego poziomu dostosowania.
- Wystarczająco dobra opieka obejmuje także błędy i naprawę.
- Holding podtrzymuje ciągłość istnienia.
- Prawdziwe self rozwija się dzięki przyjęciu spontanicznego gestu.
- Obiekt przejściowy pomaga tolerować odrębność.
- Przestrzeń potencjalna umożliwia zabawę i twórczość.
- Terapia zachodzi w spotkaniu dwóch obszarów zabawy.

Pytania kontrolne

1. Czym różni się wystarczająco dobra opieka od opieki idealnej?
2. Co obejmuje holding?
3. Jaką funkcję pełni obiekt przejściowy?
4. Dlaczego zdolność do zabawy jest osiągnięciem rozwojowym?
5. Kiedy interpretacja może stać się wtargnięciem?

MODUŁ 6

Cztery perspektywy w praktyce

Freud, Anna Freud, Klein i Winnicott mogą obserwować to samo zachowanie, ale zadawać inne pytania.

W tym module porównasz główne pojęcia autorów, ich sposób rozumienia objawu, zabawy, lęku, agresji, rodziców, relacji terapeutycznej i zmiany. Zastosujesz również cztery perspektywy do fikcyjnych przypadków edukacyjnych.

Wprowadzenie

Porównanie nie służy tworzeniu jednej mieszanej teorii. Jego celem jest nauczenie się rozpoznawania logiki każdego podejścia oraz świadomego używania pojęć.

Każdy autor kieruje uwagę na inny obszar

Pojęcie: Różnice między autorami stają się najbardziej widoczne wtedy, gdy porównamy pytania, które uznawali za najważniejsze podczas rozumienia trudności dziecka.

Sigmund Freud

Główne pytanie

Jakie nieświadome pragnienie, konflikt albo lęk może wyrażać objaw?

Obszary uwagi

- dziecięca seksualność;
- fazy rozwoju psychoseksualnego;
- kompleks Edypa;
- wyparcie;
- fantazja;
- kompromisowy charakter objawu.

Anna Freud

Główne pytanie

Jak funkcjonuje ego dziecka i czy trudność zatrzymuje jego dalszy rozwój?

Obszary uwagi

- poziom rozwoju;
- mechanizmy obronne;
- zdolność współpracy;
- linie rozwojowe;
- realna zależność od opiekunów;
- mocne i słabe strony ego.

Melanie Klein

Główne pytanie

Jakie fantazje nieświadome i relacje z obiektami wewnętrznymi pojawiają się w zabawie i relacji?

Obszary uwagi

- zabawa;
- lęk prześladowczy;
- rozszczepienie;
- projekcja;
- pozycja depresyjna;
- przeniesienie i reparacja.

Donald Winnicott

Główne pytanie

Czy środowisko podtrzymuje spontaniczny rozwój i zdolność dziecka do zabawy?

Obszary uwagi

- zależność;
- wystarczająco dobra opieka;
- holding;
- prawdziwe i fałszywe self;
- obiekt przejściowy;
- przestrzeń potencjalna.

Jedna sytuacja — różne mapy

Każda perspektywa może ujawnić ważny fragment doświadczenia. Żadna pojedyncza mapa nie zastępuje pełnej oceny dziecka, rodziny, zdrowia i bezpieczeństwa.

Przykład praktyczny

„Dziecko odmawia wejścia do szkoły.

Freud może pytać o ukryty konflikt i znaczenie lęku.

Anna Freud może oceniać poziom rozwoju, obrony i zdolność radzenia sobie z separacją.

Klein może obserwować fantazje dotyczące zagrożenia i prześladowających obiektów.

Winnicott może pytać, czy dziecko posiada wystarczające poczucie bezpieczeństwa i podtrzymujące środowisko.”

Objaw może oznaczać konflikt, obronę, fantazję albo zakłócenie rozwoju

Pojęcie: Czterej autorzy nie redukują objawu do jednego znaczenia. Każdy z nich podkreśla jednak inny mechanizm jego powstawania i utrzymywania.

Freud — objaw jako kompromis

Objaw może jednocześnie wyrażać wyparte pragnienie i chronić przed lękiem związanym z jego uświadomieniem. Jest kompromisem pomiędzy impulsem a obroną.

Pytanie pomocnicze

Jaki konflikt znajduje pośredni wyraz w objawie?

Anna Freud — objaw na tle rozwoju ego

Objaw należy oceniać razem z poziomem funkcjonowania ego, mechanizmami obronnymi i kierunkiem rozwoju. Ta sama trudność może mieć inne znaczenie w różnym wieku.

Pytanie pomocnicze

Czy objaw jest przejściową reakcją, czy zatrzymuje rozwój dziecka?

Klein — objaw jako wyraz świata wewnętrznego

Objaw może wiązać się z nieświadomymi fantazjami, lękiem przed prześladowającymi obiektami, rozszczepieniem albo trudnością w integracji miłości i agresji.

Pytanie pomocnicze

Jakie relacje z obiektami wewnętrznymi są odtwarzane w objawie?

Winnicott — objaw jako reakcja na warunki rozwoju

Objaw może pojawić się wtedy, gdy środowisko nie podtrzymuje wystarczająco ciągłości istnienia, spontaniczności albo zdolności do zabawy. Może także pełnić funkcję komunikatu o niezaspokojonej potrzebie środowiskowej.

Pytanie pomocnicze

Czego zabrakło w środowisku i co powinno zostać przywrócone?

Przykład porównawczy

Objaw: dziecko regularnie niszczy własne rysunki.

Możliwa perspektywa Freuda

Niszczenie może wyrażać konflikt między pragnieniem pokazania siebie a lękiem przed oceną lub karą.

Możliwa perspektywa Anny Freud

Należy ocenić tolerancję frustracji, mechanizmy obronne i zdolność dziecka do ukończenia zadania.

Możliwa perspektywa Klein

Rysunek może być przeżywany jako obiekt zaatakowany w fantazji, a niszczenie może wyrażać agresję lub lęk przed własną destrukcyjnością.

Możliwa perspektywa Winnicotta

Dziecko może chronić spontaniczny wytwór przed oceną otoczenia albo nie mieć poczucia, że jego twórczość zostanie bezpiecznie przyjęta.

Ważne

Wszystkie cztery interpretacje są jedynie hipotezami. Przed ich użyciem trzeba sprawdzić, czy dziecko nie niszczy rysunku z prostego powodu, na przykład niezadowolenia z efektu, zabawy materiałem albo naśladowania innej osoby.

Zabawa może być obserwacją, komunikacją, analizą i przestrzenią rozwoju

Pojęcie: Znaczenie zabawy różni się w zależności od teorii. Nie każdy autor przypisuje jej tę samą funkcję ani taki sam poziom centralności.

Freud

Freud nie stworzył pełnej techniki analizy zabawy. Obserwował jednak zabawę jako sposób powtarzania doświadczeń, opanowywania napięcia i przekształcania biernej sytuacji w aktywne działanie.

Hasło: Powtórzenie i próba opanowania doświadczenia

Anna Freud

Zabawa pomaga budować relację, poznawać poziom rozwoju i obserwować funkcje ego. Nie zawsze jest traktowana jako bezpośredni odpowiednik swobodnych skojarzeń dorosłego.

Hasło: Kontakt, obserwacja i ocena rozwojowa

Melanie Klein

Zabawa jest główną drogą do nieświadomych fantazji, lęków, pragnień i przeniesienia. Jej przebieg może być interpretowany podobnie jak materiał słowny w analizie dorosłych.

Hasło: Język fantazji nieświadomej

Winnicott

Zabawa jest sama w sobie osiągnięciem rozwojowym i przestrzenią twórczego istnienia. Celem terapii może być przywrócenie zdolności do zabawy, zanim możliwa stanie się głębsza praca.

Hasło: Przestrzeń spontaniczności i twórczego życia

Przykład porównawczy

„Dziecko powtarza scenę, w której pociąg odjeżdża, a mała figurka zostaje na stacji.

Freud może zwrócić uwagę na powtarzanie doświadczenia rozłąki i próbę uzyskania nad nim kontroli.

Anna Freud może obserwować sposób radzenia sobie z separacją, poziom rozwoju oraz elastyczność obron.

Klein może badać fantazje o opuszczeniu, ataku, utracie obiektu i możliwości reparacji.

Winnicott może zwrócić uwagę na to, czy dziecko potrafi swobodnie rozwijać scenę i korzystać z obecności osoby prowadzącej.”

Nie mieszaj technik automatycznie

Korzystanie z zabawek nie oznacza jeszcze pracy w podejściu Klein, a obserwowanie rozwoju nie oznacza wyłącznie podejścia Anny Freud. O przynależności teoretycznej decyduje sposób rozumienia materiału.

Pytania dla osoby analizującej zabawę

- Co dziecko robi?
- Jakie emocje towarzyszą działaniu?
- Co powtarza się w czasie?
- Jak dziecko korzysta z obecności drugiej osoby?
- Czy zabawa może się rozwijać i zmieniać?
- Z której teorii pochodzi używana interpretacja?

Jedno dziecko widziane z czterech perspektyw

Pojęcie: Przypadek służy ćwiczeniu porównywania teorii. Nie jest instrukcją diagnozy ani planem terapii.

Opis sytuacji

Lena ma osiem lat. Od trzech miesięcy codziennie płacze przed wejściem do szkoły. Mówi, że boi się, iż matce stanie się coś złego podczas jej nieobecności.

Trudności rozpoczęły się po krótkim pobycie matki w szpitalu. Matka wróciła do zdrowia, ale Lena nadal sprawdza, gdzie się znajduje, i prosi, aby matka siedziała przy jej łóżku do zaśnięcia.

W zabawie Lena tworzy dom, w którym drzwi muszą pozostawać zamknięte. Figurka matki jest w środku, a mała figurka dziecka pilnuje wejścia. Próba otwarcia okna wywołuje gwałtowny protest.

Perspektywa Freuda

Lęk może być kompromisem pomiędzy pragnieniem bliskości, złością związaną z nieobecnością matki oraz poczuciem winy za agresywne uczucia.

Perspektywa Anny Freud

Hospitalizacja mogła przeciążyć dotychczasowe sposoby radzenia sobie. Lena korzysta z kontroli i regresji, a objaw zaczyna ograniczać jej ruch od zależności ku samodzielności.

Perspektywa Melanie Klein

Lena może próbować zamknąć dobry obiekt w bezpiecznej przestrzeni i chronić go przed utratą albo uszkodzeniem. Protest wobec otwarcia okna może wyrażać lęk przed wtargnięciem zagrożenia.

Perspektywa Winnicotta

Po nagłym zakłóceniu środowiska Lena może potrzebować odbudowania poczucia przewidywalności. Zamknięty dom w zabawie pomaga jej podtrzymać obecność matki i kontrolować możliwość kolejnej utraty.

To samo zachowanie może pełnić różne funkcje psychiczne

Pojęcie: Przypadek służy ćwiczeniu tworzenia hipotez z czterech perspektyw. Nie jest diagnozą ani instrukcją postępowania klinicznego.

Opis sytuacji

Adam ma dziesięć lat. Rodzice zgłaszają częste wybuchy złości w domu i szkole. Szczególnie silnie reaguje, gdy przegrywa, musi przerwać atrakcyjną czynność albo otrzymuje uwagę dotyczącą zachowania.

Podczas spotkań buduje z klocków wysokie konstrukcje. Gdy budowla zaczyna się chwiać, gwałtownie ją niszczy i mówi: „I tak była beznadziejna”. Potem milczy i obserwuje reakcję osoby dorosłej.

Perspektywa Freuda

Zniszczenie budowli może być kompromisem pomiędzy pragnieniem sukcesu a lękiem przed porażką i oceną. Adam niszczy własny wytwór, zanim niedoskonałość zostanie zauważona przez kogoś innego.

Perspektywa Anny Freud

Adam może używać dewaluacji i działania impulsywnego, aby chronić ego przed wstydem. Zamiast przeżyć niedoskonałość, uznaje całą konstrukcję za bezwartościową i natychmiast ją niszczy.

Definicja

Dewaluacja to obniżanie wartości osoby, przedmiotu albo własnego osiągnięcia, aby zmniejszyć ból związany z rozczarowaniem lub zależnością.

Perspektywa Melanie Klein

Adam może mieć trudność z połączeniem wartościowego i niedoskonałego aspektu tego samego obiektu. Kiedy budowla przestaje być idealna, zostaje przeżyta jako całkowicie zła.

Perspektywa Winnicotta

Budowanie może być obszarem kruchych doświadczeń prawdziwego self. Gdy konstrukcja staje się niedoskonała, Adam niszczy ją, aby uniknąć oceny i zachować kontrolę nad tym, co stworzył.

Agresja nie posiada jednego uniwersalnego znaczenia

Pojęcie: Złość i agresja mogą wyrażać konflikt, pełnić funkcję obronną, należeć do świata fantazji albo pojawiać się jako reakcja na zakłócenie relacji i środowiska.

Sigmund Freud

Agresja może pozostawać w konflikcie z miłością, zakazem i lękiem przed karą. Może zostać wyparta, przemieszczona albo przekształcona w objaw.

Pytania

- Do kogo pierwotnie skierowana jest złość?
- Jakiego pragnienia albo zakazu dotyczy konflikt?
- Czy lęk jest konsekwencją agresywnej fantazji?
- W jaki sposób objaw ukrywa i jednocześnie wyraża impuls?

Anna Freud

Najważniejsze staje się to, jak ego dziecka radzi sobie z agresją. Złość może być kontrolowana, przemieszczana, zaprzeczana, kierowana przeciwko sobie albo wyładowywana bez refleksji.

Pytania

- Czy dziecko potrafi zatrzymać działanie?
- Jakiej obrony używa?
- Czy reakcja jest adekwatna do wieku?
- Czy agresja zatrzymuje rozwój społeczny i emocjonalny?

Melanie Klein

Agresywne impulsy uczestniczą w tworzeniu nieświadomych fantazji. Mogą prowadzić do lęku przed odwetem, rozszczepienia obiektu, poczucia winy i potrzeby reparacji.

Pytania

- Co zostaje zaatakowane w fantazji?
- Czy dziecko obawia się odwetu obiektu?
- Czy możliwe jest przejście od ataku do troski?
- Czy zabawa zawiera próbę naprawy?

Donald Winnicott

Agresja może być częścią żywotności, testowaniem trwałości obiektu albo reakcją na niedopasowanie środowiska. Dziecko może sprawdzać, czy relacja przetrwa jego niszczące impulsy.

Pytania

- Czy środowisko potrafi utrzymać granice bez odwetu?
- Czy dziecko może wyrażać energię bez utraty relacji?
- Czy agresja pojawia się po wtargnięciu lub przeciążeniu?
- Czy dorosły potrafi przetrwać atak bez upokarzania dziecka?

Uczucie nie jest działaniem

Dziecko może mieć prawo do złości, ale nie ma prawa krzywdzić innych osób.

Rozumienie emocji i zatrzymywanie niebezpiecznego zachowania muszą występować jednocześnie.

Przykład porównawczy

Sytuacja

Dziecko uderza opiekuna po zakończeniu zabawy.

Możliwe pytanie Freuda

Czy zakończenie uruchamia konflikt dotyczący utraty, zakazu lub agresywnego pragnienia?

Możliwe pytanie Anny Freud

Czy ego dziecka potrafi tolerować frustrację i zatrzymać impuls?

Możliwe pytanie Klein

Czy zakończenie jest przeżywane jako atak złego obiektu i wywołuje lęk przed zniszczeniem relacji?

Możliwe pytanie Winnicotta

Czy dziecko sprawdza, czy opiekun przetrwa jego złość i nadal pozostanie dostępny?

Rodzice są jednocześnie realnymi osobami i częścią świata psychicznego dziecka

Pojęcie: Cztery perspektywy różnią się sposobem rozumienia rodziców, ale żadna odpowiedzialna praca z dzieckiem nie może pomijać jego realnej zależności od opiekunów.

Freud

Rodzice zajmują centralne miejsce w dziecięcych pragnieniach, konfliktach, identyfikacjach i fantazjach. Relacje rodzinne uczestniczą w organizowaniu kompleksu Edypa oraz późniejszych wyborów.

Główny nacisk

- pragnienie;
- rywalizacja;
- zakaz;
- identyfikacja;
- ślad w późniejszym życiu psychicznym.

Anna Freud

Rodzice są realnymi opiekunami odpowiedzialnymi za codzienne warunki życia dziecka. Dostarczają informacji o rozwoju, uczestniczą w organizowaniu pomocy i mogą wspierać albo utrudniać zmianę.

Główny nacisk

- historia rozwojowa;
- realna zależność;
- współpraca;
- granice poufności;
- wpływ rodziny na rozwój ego.

Melanie Klein

Realne osoby są przeżywane poprzez fantazje i stają się obiektami wewnętrznymi. Dziecko może przeżywać rodzica jako dobrego, złego, idealnego, uszkodzonego albo prześladowającego.

Główny nacisk

- obiekty wewnętrzne;
- projekcja i introjekcja;
- miłość i agresja;
- rozszczepienie;
- reparacja.

Winnicott

Środowisko opiekuńcze aktywnie uczestniczy w rozwoju poczucia siebie. Jakość dostosowania, holdingu i możliwości naprawy wpływa na integrację, spontaniczność i zdolność do zabawy.

Główny nacisk

- wystarczająco dobra opieka;
- podtrzymanie;
- ciągłość;
- prawdziwe self;
- bezpieczna separacja.

Zasady współpracy z opiekunami

- jasno wyjaśnić cel spotkań;
- ustalić zakres poufności;
- przekazywać informacje potrzebne do bezpieczeństwa i współpracy;
- nie relacjonować automatycznie każdej wypowiedzi dziecka;
- wysłuchać perspektywy opiekunów bez uznawania jej za jedyną prawdę;
- unikać obwiniania;
- rozpoznawać realne zaniedbanie, przemoc lub zagrożenie;
- wspierać zmiany możliwe do zastosowania w codziennym życiu.

Przykład praktyczny

Rodzice pytają, kto jest winny lękowi dziecka. Odpowiedzialna rozmowa nie powinna wskazywać jednej osoby jako przyczyny. Należy wspólnie badać historię rozwoju, aktualne napięcia, sposób reagowania rodziny i potrzeby dziecka.

Dwa błędy skrajne

„Błąd pierwszy: wszystko wyjaśniać zachowaniem rodziców.

Błąd drugi: całkowicie pomijać realne warunki rodzinne i skupiać się wyłącznie na fantazjach dziecka.”

Czterej autorzy inaczej rozumieją rolę osoby prowadzącej

Pojęcie: Relacja terapeutyczna może być miejscem powtarzania dawnych konfliktów, obserwowania funkcji ego, ujawniania świata obiektów wewnętrznych albo tworzenia bezpiecznej przestrzeni dla spontanicznego rozwoju.

Freud

Rola osoby prowadzącej

Rozpoznawanie nieświadomych konfliktów, oporu, przeniesienia i kompromisowego znaczenia objawu.

Interpretacja koncentruje się na

- wypartych pragnieniach;
- lęku;
- konflikcie;
- powtórzeniu wcześniejszych relacji;
- znaczeniu objawu.

Anna Freud

Rola osoby prowadzącej

Budowanie przymierza, obserwowanie ego, rozpoznawanie obron i wspieranie dalszego rozwoju dziecka.

Interpretacja musi uwzględniać

- gotowość dziecka;
- poziom rozwoju;
- siłę ego;
- zdolność rozumienia;
- realną sytuację rodzinną.

Melanie Klein

Rola osoby prowadzącej

Interpretowanie nieświadomych fantazji, lęków i relacji z obiektami ujawnianych w zabawie oraz przeniesieniu.

Interpretacja koncentruje się na

- aktualnej relacji;
- fantazji nieświadomej;
- projekcji;
- rozszczepieniu;
- miłości, agresji i reparacji.

Winnicott

Rola osoby prowadzącej

Tworzenie podtrzymującego środowiska, przetrwanie silnych emocji oraz umożliwienie dziecku zabawy i spontanicznego istnienia.

Interpretacja powinna

- pojawić się we właściwym momencie;
- nie naruszać spontaniczności;
- nie zastępować podtrzymywania;
- wynikać ze wspólnego doświadczenia;
- pozostawiać dziecku przestrzeń do odpowiedzi.

Pięć pytań przed interpretacją

1. Czy dziecko jest wystarczająco bezpieczne, aby usłyszeć tę hipotezę?
2. Czy interpretacja wynika z powtarzającego się materiału?
3. Czy używa języka dostosowanego do wieku?
4. Czy pomaga dziecku coś rozpoznać, czy tylko pokazuje wiedzę dorosłego?
5. Czy osoba prowadząca dopuszcza możliwość pomyłki?

Przykład nietrafnej interpretacji

Niszczysz zabawki, ponieważ nieświadomie chcesz zniszczyć swoją rodzinę.

Przykład ostrożniejszej wypowiedzi

Kiedy postaci zaczynają być blisko siebie, zabawa szybko zamienia się w walkę. Zastanawiam się, czy bliskość czasami wydaje się niebezpieczna.

Reakcja dziecka jest informacją

Milczenie, sprzeciw, zainteresowanie, ulga albo zmiana zabawy mogą pomóc ocenić, czy interpretacja była użyteczna. Nie każda negatywna reakcja oznacza, że interpretacja była prawdziwa.

Jak rozpoznać, z której teorii pochodzi pytanie

Pojęcie: Mapa nie służy wybieraniu jednej „najlepszej” teorii. Pomaga zachować spójność pojęciową i świadomie rozpoznawać źródło własnego sposobu myślenia.

Gdy pytasz o pragnienie i konflikt

Najbliższa perspektywa: Sigmund Freud

Słowa rozpoznawcze

- popęd;
- wyparcie;
- kompleks Edypa;
- kompromis;
- konflikt psychiczny;
- rozwój psychoseksualny.

Pytanie kontrolne

Jak objaw jednocześnie wyraża pragnienie i chroni przed lękiem?

Gdy pytasz o poziom rozwoju i obrony

Najbliższa perspektywa: Anna Freud

Słowa rozpoznawcze

- ego;
- mechanizm obronny;
- linia rozwojowa;
- regresja;
- przymierze;
- profil rozwojowy.

Pytanie kontrolne

Czy sposób radzenia sobie wspiera rozwój, czy zaczyna go zatrzymywać?

Gdy pytasz o fantazję i obiekty wewnętrzne

Najbliższa perspektywa: Melanie Klein

Słowa rozpoznawcze

- fantazja nieświadoma;
- roszczenie;
- projekcja;
- obiekt wewnętrzny;
- pozycja depresyjna;
- reparacja.

Pytanie kontrolne

Jak dziecko przeżywa miłość, agresję i relację z obiektem?

Gdy pytasz o środowisko i spontaniczność

Najbliższa perspektywa: Donald Winnicott

Słowa rozpoznawcze

- holding;
- wystarczająco dobra opieka;
- prawdziwe self;
- obiekt przejściowy;
- przestrzeń potencjalna;
- zdolność do zabawy.

Pytanie kontrolne

Czy środowisko umożliwia dziecku bezpieczne i spontaniczne istnienie?

Procedura pracy z przypadkiem

1. Opisz zachowanie bez interpretowania.
2. Zapisz kontekst rozwojowy i sytuacyjny.
3. Wybierz jedną perspektywę.
4. Używaj pojęć należących do tej perspektywy.
5. Stwórz maksymalnie dwie ostrożne hipotezy.
6. Zapisz informacje, których nadal brakuje.
7. Sprawdź alternatywne wyjaśnienia.
8. Oddziel teorię od diagnozy i decyzji klinicznej.

Najczęstszy błąd

Łączenie pojęć bez wyjaśnienia, na przykład opisywanie holdingu jako mechanizmu obronnego albo kompleksu Edypa jako pozycji rozwojowej Klein.

Pytania kończące moduł

1. Jak zmienia się rozumienie zabawy u czterech autorów?
2. Który autor najbardziej koncentruje się na funkcjach ego?
3. Która perspektywa podkreśla obiekty wewnętrzne?
4. Co oznacza podtrzymujące środowisko?
5. Dlaczego hipoteza nie jest diagnozą?

MODUŁ 7

Synteza, słownik i dalsza nauka

Uporządkuj pojęcia, sprawdź własne rozumienie i zaplanuj kolejny etap nauki.

W ostatnim module znajdziesz końcową tabelę porównawczą, słownik najważniejszych terminów, propozycję kolejności dalszej lektury oraz sprawdzenie wiedzy obejmujące wszystkie cztery perspektywy.

Wprowadzenie

Celem syntezy nie jest usunięcie różnic między autorami. Dobre rozumienie psychoanalizy dziecięcej wymaga zachowania odrębności ich języka, pytań i założeń.

Czterej autorzy — jedna mapa różnic

1. Obszar porównania.
2. Sigmund Freud.
3. Anna Freud.
4. Melanie Klein.
5. Donald Winnicott.

Aby strona pozostała czytelna, tabela ma mieć wyłącznie pięć wierszy głównych.

Wiersz 1: Centralne pytanie

Freud: Jak wczesne pragnienia i konflikty kształtują życie psychiczne?

Anna Freud: Jak rozwijające się ego radzi sobie z lękiem, obroną i rzeczywistością?

Melanie Klein: Jak świat fantazji i obiektów wewnętrznych pojawia się w zabawie?

Donald Winnicott: Jak środowisko umożliwia rozwój self, zabawę i poczucie realności?

Wiersz 2: Główne pojęcia

Freud: Nieświadomość, fazy psychoseksualne, kompleks Edypa, objaw.

Anna Freud: Ego, mechanizmy obronne, przymierze, linie rozwojowe.

Melanie Klein: Fantazja nieświadoma, rozszczepienie, projekcja, reparacja.

Donald Winnicott: Holding, wystarczająco dobra opieka, self, obiekt przejściowy.

Wiersz 3: Znaczenie zabawy

Freud: Może ujawniać powtarzanie, pragnienie i próbę opanowania napięcia.

Anna Freud: Pomaga budować kontakt i obserwować możliwości ego.

Melanie Klein: Jest główną drogą do fantazji nieświadomej i przeniesienia.

Donald Winnicott: Jest przestrzenią spontaniczności, symbolizacji i leczenia.

Wiersz 4: Rozumienie objawu

Freud: Kompromis między pragnieniem, konfliktem i obroną.

Anna Freud: Trudność oceniana na tle całego rozwoju dziecka.

Melanie Klein: Wyraz lęku, fantazji i relacji z obiektami wewnętrznymi.

Donald Winnicott: Sygnał możliwego zakłócenia środowiska, ciągłości lub self.

Wiersz 5: Największe ryzyko uproszczenia

Freud: Sprowadzanie wszystkiego do jednej fazy albo kompleksu Edypa.

Anna Freud: Ocenianie dziecka wyłącznie przez adaptację i normy.

Melanie Klein: Nadinterpretowanie pojedynczych symboli zabawy.

Donald Winnicott: Uznawanie każdej trudności za błąd środowiska.

Jednozdanowe podsumowanie

Freud pyta o konflikt, Anna Freud o rozwój ego, Klein o świat wewnętrzny, a Winnicott o środowisko umożliwiające zabawę i spontaniczne istnienie.

Słownik podstaw psychoanalizy dziecięcej

Ambiwalencja

Przeżywanie różnych, czasem sprzecznych uczuć wobec tej samej osoby.

Ego

Funkcje psychiczne pomagające rozpoznawać rzeczywistość, regulować impulsy i tolerować napięcie.

Mechanizm obronny

Nieświadomy sposób zmniejszania lęku albo odsuwania trudnych uczuć.

Nieświadomość

Obszar życia psychicznego wpływający na zachowanie mimo braku bezpośredniej świadomości.

Kompleks Edypa

Konflikt związany z pragnieniem szczególnej relacji, rywalizacją i przyjęciem granic.

Fantazja nieświadoma

Psychiczna forma przedstawiania pragnień, lęków, doznań i relacji.

Obiekt

Osoba, część osoby albo jej psychiczne przedstawienie, ku któremu kierowane są uczucia.

Rozszczepienie

Oddzielanie dobrych i złych aspektów doświadczenia, gdy ich połączenie jest zbyt trudne.

Projekcja

Przypisywanie drugiej osobie własnego uczucia, impulsu albo pragnienia.

Identyfikacja projekcyjna

Umieszczanie części własnego doświadczenia w drugiej osobie i wpływanie na relację.

Pozycja paranoidalno-schizoidalna

Organizacja doświadczenia oparta na rozszczepieniu i lęku przed prześladowaniem.

Pozycja depresyjna

Połączenie dobrych i złych aspektów obiektu, umożliwiające troskę, winę i reparację.

Reparacja

Pragnienie naprawienia relacji albo obiektu przeżywanego jako uszkodzony.

Przeniesienie

Odtwarzanie wcześniejszych wzorców uczuć i oczekiwań w aktualnej relacji.

Regresja

Czasowy powrót do wcześniejszego sposobu funkcjonowania lub szukania bezpieczeństwa.

Holding

Fizyczne i emocjonalne podtrzymywanie dziecka przez przewidywalne środowisko.

Obiekt przejściowy

Ważny przedmiot pomagający dziecku tolerować rozłąkę i odrębność opiekuna.

Prawdziwe self

Poczucie żywotności, spontaniczności i własnego wewnętrznego gestu.

Fałszywe self

Sposób funkcjonowania oparty na nadmiernym dostosowaniu do oczekiwań otoczenia.

Jak korzystać ze słownika

Definicje są punktami orientacyjnymi. Pełne znaczenie pojęć zależy od autora, kontekstu teoretycznego i konkretnego przykładu.

Jak rozwijać wiedzę po ukończeniu materiału

Etap 1 — Uporządkuj podstawy

Zadania

- wróć do tabeli porównawczej;
- zapisz własnymi słowami centralne pytanie każdego autora;
- wybierz pięć pojęć, które nadal wymagają wyjaśnienia;
- sprawdź ich definicje w słowniku;
- nie przechodź dalej, dopóki nie potrafisz odróżnić czterech perspektyw.

Etap 2 — Czytaj autorów oddzielnie

Zasada

Najpierw poznawaj język jednego autora. Porównanie będzie wartościowe dopiero wtedy, gdy jego teoria zostanie zrozumiana we własnej logice.

Proponowana kolejność tematyczna

1. Sigmund Freud — dziecięca seksualność, rozwój psychoseksualny, fobia i konflikt.
2. Anna Freud — ego, mechanizmy obronne i linie rozwojowe.
3. Melanie Klein — technika zabawy, fantazja nieświadoma i pozycje.
4. Donald Winnicott — środowisko, obiekty przejściowe i zabawa.

Podstawowe dzieła do dalszego studiowania

Sigmund Freud

- „Trzy rozprawy z teorii seksualnej”;
- „Analiza fobii pięcioletniego chłopca”;
- „Poza zasadą przyjemności”.

Anna Freud

- „Ego i mechanizmy obronne”;
- „Normalność i patologia w dzieciństwie”;
- teksty dotyczące psychoanalizy dziecięcej i linii rozwojowych.

Melanie Klein

- „Psychoanaliza dzieci”;
- „Miłość, wina i reparacja”;
- teksty dotyczące techniki zabawy oraz pozycji depresyjnej.

Donald Winnicott

- „Zabawa a rzeczywistość”;
- „Dziecko, jego rodzina i świat”;
- teksty dotyczące obiektów przejściowych, holdingu oraz wystarczająco dobrej opieki.

Etap 3 — Ucz się na materiałach porównawczych

Po lekturze tekstów podstawowych można korzystać z komentarzy, podręczników historii psychoanalizy i opracowań porównujących szkoły. Należy zwracać uwagę, czy autor opracowania wyraźnie oddziela własną interpretację od stanowiska omawianego teoretyka.

Etap 4 — Rozwijaj praktykę odpowiedzialnie

- ucz się rozróżniać obserwację od hipotezy;
- analizuj fikcyjne przypadki bez stawiania diagnoz;
- korzystaj z zajęć prowadzonych przez wykwalifikowane osoby;
- w pracy klinicznej korzystaj z odpowiedniego szkolenia i superwizji;
- uwzględniaj aktualną wiedzę rozwojową, medyczną i społeczną;
- traktuj bezpieczeństwo dziecka jako priorytet.

Pole „Plan czterech tygodni”

Tydzień 1

Powtórzenie Freuda i Anny Freud.

Tydzień 2

Powtórzenie Klein i Winnicotta.

Tydzień 3

Porównanie zabawy, objawu, lęku i roli rodziców.

Tydzień 4

Analiza dwóch fikcyjnych przypadków i ponowne sprawdzenie wiedzy.

Ważne

Materiał edukacyjny może uporządkować teorię, ale nie zastępuje pełnego przygotowania zawodowego do pracy diagnostycznej lub terapeutycznej z dziećmi.

Cztery perspektywy, jedno odpowiedzialne zadanie

Tekst końcowy

„Psychoanaliza dziecięca nie powstała jako jeden jednolity system. Rozwijała się poprzez spory, różnice techniczne i odmienne sposoby rozumienia dzieciństwa. Sigmund Freud pokazał znaczenie wczesnych pragnień, konfliktów i fantazji. Anna Freud skierowała uwagę na rozwijające się ego, mechanizmy obronne i linie rozwojowe. Melanie Klein uczyniła zabawę drogą do świata fantazji nieświadomych i obiektów wewnętrznych. Donald Winnicott podkreślił rolę środowiska, holdingu, self i przestrzeni zabawy.

Najważniejszą umiejętnością nie jest mechaniczne zapamiętywanie terminów. Jest nią zdolność do uważnego obserwowania dziecka, oddzielania faktu od hipotezy i korzystania z teorii bez zamieniania jej w sztywną etykietę.”

Ostateczne sprawdzenie wiedzy

Pytanie 1

Który autor uczynił rozwój psychoseksualny ważnym elementem teorii dzieciństwa?

Odpowiedź

Sigmund Freud.

Pytanie 2

Która autorka szczególnie podkreślała funkcje ego i linie rozwojowe?

Odpowiedź

Anna Freud.

Pytanie 3

Która autorka traktowała zabawę jako drogę do fantazji nieświadomej?

Odpowiedź

Melanie Klein.

Pytanie 4

Który autor rozwinął pojęcia holdingu, prawdziwego self i obiektu przejściowego?

Odpowiedź

Donald Winnicott.

Pytanie 5

Czym różni się obserwacja od interpretacji?

Odpowiedź

Obserwacja opisuje to, co można zauważyć. Interpretacja jest hipotezą dotyczącą możliwego znaczenia.

Pytanie 6

Jaka zasada powinna poprzedzać korzystanie z każdej teorii?

Odpowiedź

Najpierw trzeba poznać dziecko, jego rozwój, relacje, zdrowie i rzeczywistą sytuację.

Końcowa autorefleksja

„Przed zamknięciem materiału odpowiedz własnymi słowami:

- Która perspektywa jest dla mnie najbardziej zrozumiała?
- Które pojęcie nadal wymaga dalszej lektury?
- Czy potrafię oddzielić fakt od hipotezy?
- Jak mogę unikać nadinterpretowania zachowania dziecka?”

Pole końcowe

Teoria jest użyteczna wtedy, gdy zwiększa uważność, pokorę i zdolność rozumienia. Traci wartość wtedy, gdy staje się etykietą zastępującą realne dziecko.

Ostatnie zdanie

Obserwuj uważnie, pytaj ostrożnie i zawsze pozostawiaj miejsce na to, że dziecko może pokazać coś, czego teoria jeszcze nie przewidywała.